

**ЧЕРНІГІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ Т. Г. ШЕВЧЕНКА**

**Кафедра мов і методики їх викладання
в початковій школі**

Л. Г. Райська

СКЛАДНЕ РЕЧЕННЯ

Навчально-методичний посібник

**Чернігів
2013**

УДК 378.016:811.161.2+81'367(072)

ББК Ш 141.1-91-42 я 73

Р 18

Рецензенти:

Сеніна В. К. – кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри мов і методики їх
викладання в початковій школі,
Чернігівський національний педагогічний
університет імені Т. Г. Шевченка;

Кривуляк О. В. – кандидат філологічних наук, доцент
кафедри української мови і літератури,
Чернігівський національний педагогічний
університет імені Т. Г. Шевченка.

Райська Л. Г.

Р 18 **Складне речення:** Навчально-методичний посібник /
Л. Г. Райська. – Чернігів: ЧНПУ, 2013. – 80 с.

УДК 378.016:811.161.2+81'367(072)

ББК Ш 141.1-91-42 я 73

У навчально-методичному посібнику «Складне речення» у таблицях і схемах розглядаються смислові особливості і будова різних типів складного речення та питання пунктуації. Подаються схеми речень, зразки синтаксичного розбору, тести для закріплення і контролю знань студентів, речення для синтаксичного розбору.

Для студентів, учнів і вчителів загальноосвітніх шкіл, ліцеїв, гімназій, а також усіх, хто цікавиться теорією синтаксису складного речення сучасної української мови, питаннями мовленнєвої культури.

*Рекомендовано до друку на засіданні кафедри мов і методики
їх викладання в початковій школі Чернігівського національного
педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка
(протокол № 7 від 28 лютого 2013 р.)*

ПЕРЕДМОВА

Мета цього навчально-методичного посібника – допомогти студентам усвідомити синтаксичну і змістову природу складного речення.

Речення, зокрема складне, є одним із найважливіших питань синтаксису сучасної української мови, оскільки різними своїми гранями віддзеркалює багатство і красу нашої мови. Усвідомлення специфіки складного речення, вміння розрізняти і конструювати різні типи складних речень має важливе значення для розвитку культури мовлення.

У кожній новій мовленнєвій ситуації слід уміло будувати речення, вибираючи той чи інший варіант його складності, відчувати синонімію простого і складного речення, виробляти милозвучність мовлення, а це потребує знання теорії як простого, так і складного речення.

Теорія синтаксису складного речення подана у посібнику в таблицях і схемах, що дає змогу узагальнити і систематизувати матеріал, сприйняти різну структуру речення у взаємозв'язках і взаємозумовленості, тобто зрозуміти системність української мови.

Теоретичний матеріал у навчально-методичному посібнику доповнюється зразками схем складних речень різних типів та повного синтаксичного розбору складного речення. Крім того, у виданні подані тести для самоконтролю та контролю знань студентів із синтаксису та пунктуації складносурядного, складнопідрядного, безсполучникового складного речення та багатокomпонентного складного речення з різними видами зв'язку.

Посібник допоможе і вчителям-словесникам, викладачам української мови в організації роботи щодо вивчення і закріплення знань з різних розділів синтаксису складного речення та вдосконалення усного і писемного мовлення.

СКЛАДНЕ РЕЧЕННЯ

Складне речення – синтаксична конструкція, що складається з двох і більше предикативних одиниць (простих речень), поєднаних між собою сполучниковим чи безсполучниковим зв'язком, і характеризується інтонаційною завершеністю, смисловою, структурною та комунікативною єдністю.

Речення, що складається з двох предикативних частин, називають **елементарним складним реченням (біпредикативним)**.

Поліпредикативними є конструкції, що мають у своєму складі не менше трьох предикативних частин. Такі речення називають **складними багатокомпонентними** (або ускладненими складними реченнями).

СКЛАДНОСУРЯДНЕ РЕЧЕННЯ

Складносурядне речення – складне речення, у якому дві і більше предикативні частини є рівноправними і поєднуються в одне смислове та граматичне ціле сурядними сполучниками.

Складносурядне речення

з асемантичними
(багатозначними) сполучниками
(*і, й, та, а*)

Порівняйте:

- I. • Лиш небо гуде неокрає **та** сім'я журавлина на крилах веснупідіймає (А.Малишко); (**та** = **і**);
Графічна схема речення:
[] та [].
- Нарешті запалили свічку, **та** вітер одразу ж її погасив (В. Канівець); (**та** = **але**);
[], та [].
- II. • Без гучних прожив він декламацій, – **а** в душі поезія цвіла! (М.Рильський); (**а** = **але**; сурядні контрастні частини);
[], – а [].
- Сонце впало в степ за черетом і погасло, **а** з лиману викотився червоний місяць і пустив на воду широку іскряну стежку (І. Нечуй-Левицький);
(Сполучник **а** зіставно-єднального значення);
[], а [].

з семантичними (однозначними)
сполучниками
(*але, проте, зате, однак, або, чи; або..., або; чи..., чи; то..., то; не то..., не то; чи то..., чи то та ін.*)

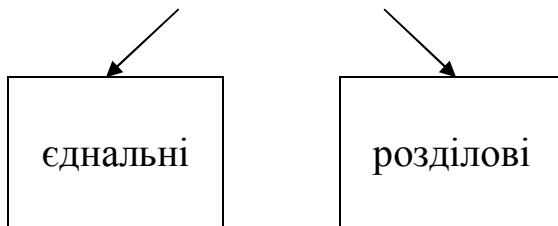
Приклади:

- Мільйони уст, очей, садів, будов, пейзажів, тонів, запахів і ліній, **але** одна у світі є любов... (М. Рильський);
Графічна схема речення:
[], але [].
- **Чи то** настане нічка темна, **чи то** веселий день шумить (Л. Глібов).
Чи то [], чи то [].
- Вітру на морі не було, **проте** клетотів сильний прибій (М. Ткач).
[], проте [].

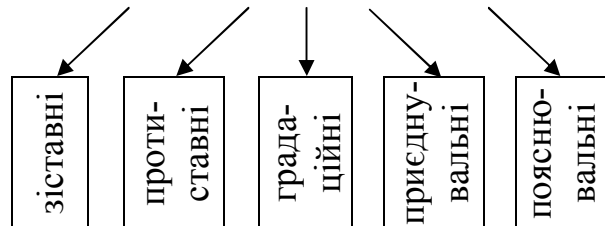
Складносурядні речення

з потенційно необмеженою
кількістю предикативних
частин

складається з двох
предикативних частин,
з яких друга закриває структуру

Приклади:

- **І** знову джміль розмружить квітку/¹, **і** літо гратиме в лото/² (Л. Костенко).

І [], і [].

- **То** вітерець дихне по ниві/¹, **то** коник в житі засюрчить/², **то** бджілка радісно з добутком, злетівши з квітки, задзижчить/³ (Л. Глібов).

То [], то [], то [].

- Згода дім будує/¹, **а** незгода руйнує/² (Нар. творчість).

[], а [].

- Він любив людей/¹, **та й** люди любили його./²

[], та й [].

- Комп'ютер – це добре/¹, **а** книга є книгою./²

[], а [].

Типи складносурядних речень

Тип ССР	Різновид за смисловими відношеннями	Сурядні сполучники	Приклади
1. Єднальні	1. Власне єднальні: а) одночасність дій, явищ, станів; б) послідовність перебігу кількох дій, процесів або станів.	<i>i (ї), та, а</i> (в знач. <i>i</i>) <i>i (ї), а</i>	Заснули доли, <i>i</i> полонина в тиші спить (О. Олесь). Червонобоким яблуком округлим скотився день, дорослий і тяжкий, <i>i</i> ніч повільним помахом руки широкі тіні чорним пише вуглем (М. Рильський).
	2. Наслідкові (причинно-наслідкові, умовно-наслідкові).	<i>i (ї), і отже</i>	Рясніє дощ, <i>i</i> падає лункіше м'яких краплин розмірене биття (М. Бажан).
	3. Єднально-перелічувальні	<i>i..., і; ні..., ні; ані..., ані, та..., та</i>	Ні струна не задзвенить, ні пісні не звучать... (Ю. Федькович).
2. Зіставні	1. Власне зіставні (без будь-яких додаткових семантичних відтінків)	<i>а</i>	Тимчасом ми ідемо й ідемо, <i>а</i> сонце котиться й котиться і розганяє хмару (М. Коцюбинський).
	2. Зіставно-єднальні	<i>а</i> (у значенні <i>i</i>)	В озерах купаються хмари, <i>а</i> ріки плывуть в берегах, мов потоки музики (Л. Первомайський).

Тип ССР	Різновид за смисловими відношеннями	Сурядні сполучники	Приклади
	3. Зіставно-протиставні (протиставлення подається на тлі зіставлення)	<i>a</i> (має відтінок <i>тоді як</i> , не замінюється на інший сполучник)	З-над річки лине пісня голосна, <i>A</i> тут, біля гостинної веранди, Іде безкровна, лагідна війна Червоної та білої троянди (М. Рильський).
	4. Зіставно-наслідкові	<i>a</i>	В горах, мабуть, живо прибуде повінь, <i>a</i> тоді трудне було би наше діло (І. Франко).
3. Протиставні	1. Власне протиставні	<i>a</i> (синонімічний до <i>але</i>), <i>але, та</i> (у значенні <i>але</i>), <i>проте, однак</i>	Я вам Європу й Азію, <i>A</i> ви мені віддайте дзвонковиту, Пісенну мову прарідну, свою... (Д. Павличко).
	2. Протиставно-допустові (з відтінком допустовості)	<i>a, але, проте</i>	Надворі вже світало, <i>a</i> Олександра все ще не було (Петро Панч).
	3. Протиставно-компенсувальні	<i>зате, але</i> (= <i>зате</i>)	Немає пісні в порохна, <i>зате</i> стрімку травинку чути (І. Калинець).
4. Розділові	1. Розділові зі значенням взаємовиключення (несумісності)	<i>або, чи;</i> <i>або..., або;</i> <i>чи..., чи;</i> <i>хоч..., хоч;</i> <i>чи то..., чи то</i>	<i>Хоч</i> криком кричи, <i>хоч</i> сядь та й мовчи (Народна творчість).
	2. Зі значенням чергування	<i>то..., то</i>	<i>То</i> над Європою кислотні йдуть дощі, <i>то</i> раптом лазер проникає в гени (О. Пахльовська).

Тип ССР	Різновид за смисловими відношеннями	Сурядні сполучники	Приклади
	3. Розділові речення непевності	<i>чи то;</i> <i>чи то..., чи то;</i> <i>не то..., не то;</i> <i>чи то..., чи</i>	Чи то шумлять так хвили, чи німфа плаче вслід (О. Пахльовська).
5. Градаційні	—	<i>не тільки..., але й;</i> <i>не тільки..., а й;</i> <i>не лише..., але й;</i> <i>не лише..., а й;</i> <i>не те що..., а;</i> <i>не те щоб..., а;</i> <i>не стільки..., скільки;</i> <i>як..., так і; не так..., як</i>	Не тільки музика є моїм захопленням, але й образотворче мистецтво люблю я не менше.
6. Приєднувальні	—	<i>та й, і; ще й;</i> <i>також,</i> <i>а також;</i> <i>причому,</i> <i>притому, при цьому</i>	А тепер спустіли береги, та й озера висихають (І. Цюпа). В хаті стояв присмерк, і тільки жовті смужки світла пробивались крізь шпари зачинених віконниць та розтяглись в повітрі каламутними течійками (М. Коцюбинський).
7. Пояснювальні	—	<i>тобто</i> <i>(цебто,</i> <i>себто),</i> <i>а саме, або,</i> <i>чи</i>	Крім того, він ще і слюсар-лекальщик, тобто вміє робити з металу все: від молотка до найдрібнішого годинникового механізму (Г. Тютюнник).

Розділові знаки в складносурядних реченнях

Правило	Приклад
<p style="text-align: center;">Кома ставиться</p> <p>між частинами складносурядного речення, поєднаними за допомогою неповторюваних, повторюваних чи парних сполучників.</p>	<p>Нове століття вже на видноколі, <u>і</u> час новітню створює красу (Л. Костенко).</p> <p><u>І</u> знову джміль розмружить квітку, <u>і</u> літо гратиме в лото (Л. Костенко).</p> <p><u>Не тільки</u> тужна пісня лилася із змученої душі матері, <u>а й</u> пропікали сльози гарячі сліди на її обличчі (Г. Тютюнник).</p>
<p style="text-align: center;">Кома не ставиться:</p> <p>1) між двома частинами складносурядного речення, якщо вони мають спільний другорядний член речення, видільні частки <u>тільки</u>, <u>лише</u> або спільне вставне слово і поєднані між собою сполучниками <u>і</u> (<u>й</u>), <u>та</u> (у значенні <u>і</u>), <u>або</u>, <u>чи</u>;</p> <p>2) між двома частинами питального, спонукального чи окличного складносурядного речення, поєднаними сполучником <u>і</u> (<u>й</u>);</p> <p>3) між двома номінативними (називними) частинами складносурядного речення, з'єднаними сполучником <u>і</u> (<u>й</u>);</p> <p>4) між двома безособовими реченнями за умови, якщо присудки цілком однорідні за значенням;</p>	<p><u>По узліссі і галявині</u> зеленіє перший ряст <u>і</u> цвітуть проліски та сон-трава (Леся Українка).</p> <p>Тільки коники сюрчать <u>та</u> перепел іноді підпадьомкає (В. Козаченко).</p> <p>Можливо, зима не затягнеться надовго <u>і</u> весна буде ранньою.</p> <p>Надіє! Надіє!.. О хто тебе ніжно на грудях не грів і хто за тобою орлом не летів? (О. Олесь).</p> <p>Хай наше слово не вмирає і наша правда хай живе! (М. Рильський).</p> <p>Вітер і дощ (О. Довженко).</p> <p>Річки й озера.</p> <p>Сумно й глухо (Панас Мирний).</p> <p>Дощило і в повітрі віяло прохолодою (А. Головка).</p>

Правило	Приклад
<p>5) між частинами складносурядного речення, якщо вони з'єднані одиничним єднальним (<i>і, й, та</i>) або розділовим сполучником (<i>чи, або</i>) і мають спільну підрядну частину.</p>	<p><i>Коли ж одчинили вікно, світло впало на ціле море напружених, схвильованих облич <u>і</u> крізь вікно в хату влетіла стоока тривога (М. Коцюбинський).</i></p>
<p style="text-align: center;">Тире ставиться:</p> <p>1) якщо частини складносурядного речення виражають швидко або несподівану зміну подій, зіставлення чи протиставлення;</p> <p>2) між частинами складносурядного речення, якщо в другій з них – висновок або наслідок.</p>	<p><i>Хвилина ще – і схід розпише в сліпучі барви небосхил (М. Масло).</i></p> <p><i>І грає кольорами білий сніг – і взимку вабить барвами Полісся (М. Сингаївський).</i></p> <p><i>Настане час – і піде все в архів (Л. Костенко).</i></p>
<p style="text-align: center;">Крапка з комою ставиться</p> <p>між частинами складносурядного речення, якщо вони дуже поширені або далекі за змістом, чи мають свої розділові знаки.</p>	<p><i>Один лиш я не дримаю, Край вікна стою; І тобі, дівча, співаю Про тугу свою! (С. Руданський).</i></p>

СКЛАДНОПІДРЯДНЕ РЕЧЕННЯ

Складнопідрядне речення – це таке складне речення, в якому його частини поєднуються підрядними сполучниками або сполучними словами як синтаксично нерівноправні, з яких одна підпорядкована іншій. Незалежну частину традиційно називають **головним реченням**, а залежну – **підрядним реченням**.

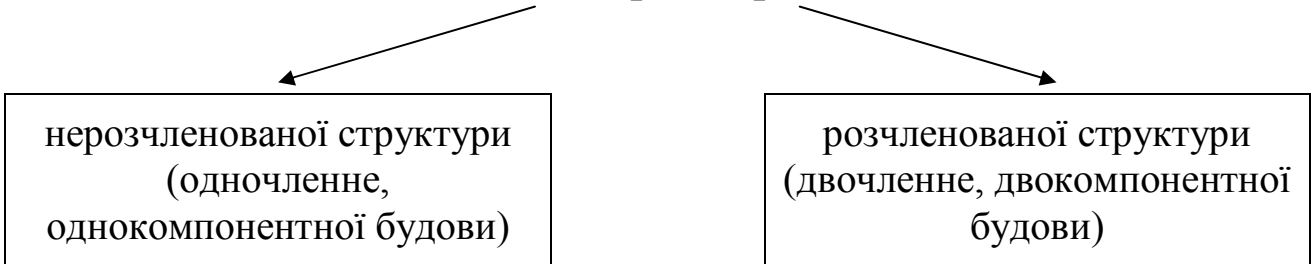
За характером і засобами зв'язку головної і підрядної частин складнопідрядні речення поділяються на дві групи:

1) **складнопідрядні речення нерозчленованої структури** (однокомпонентної будови, одночленні);

2) **складнопідрядні речення розчленованої структури** (двокомпонентної будови, двочленні).

У складнопідрядних реченнях з нерозчленованою структурою підрядна частина залежить від опорного слова в головній частині, а в складнопідрядних реченнях розчленованої структури підрядна частина стосується всього головного речення в цілому.

Складнопідрядне речення

з прислівним зв'язком

Поїзд¹, якого ми чекали²,
прибув вчасно¹.

Лінійна схема:

який?
[, (якого),]

Рівнева схема:

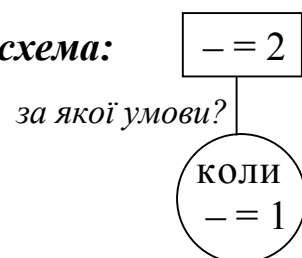
з детермінантним зв'язком

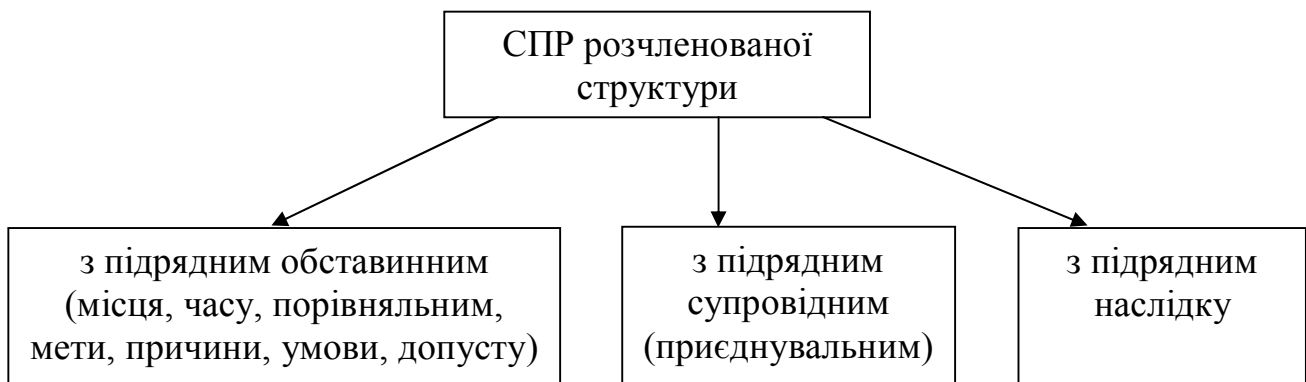
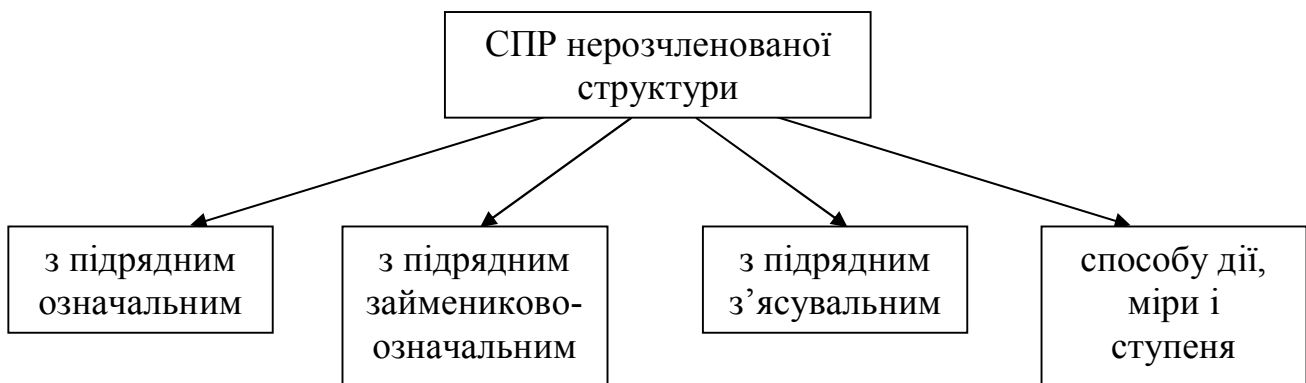
Коли народ перестає чути
поезію¹, він втрачає у своїй
душi щось дуже значне²
(П. Загребельний).

Лінійна схема:

за якої умови?
(Коли), [].

Рівнева схема:

Розрізнення сполучників і сполучних слів

Сполучними словами, за сучасним визначенням, називаються займенникові слова (займенники і займенникові прислівники), в яких поєднуються властивості повнозначної і службової частин мови (*хто, що, який, котрий, чий; де, куди, звідки, коли, як, наскільки, скільки*).

Сполучники підрядності

- Я знаю, що ви кажете правду.
- Ніколи не думайте, що ви вже все знаєте (І. Павлов).
- Вони бачили стільки людського горя, що слова були зайві (О. Копиленко).

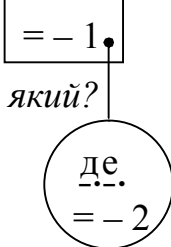
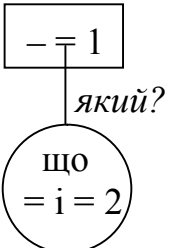
Сполучні слова

- Я знаю, що́ ви скажете.
- Що́ маєш сказати – наперед обміркуй (Нар. творчість).
- Єсть у нас могутні люди, що немов із сталі (П. Тичина).
(Що = які);

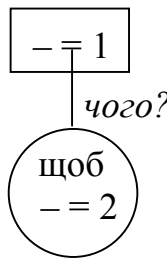
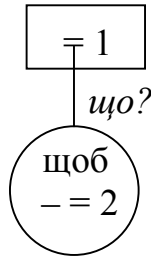
- **Коли** грім на голе дерево – жди дощового літа (Нар. творчість).
(Коли = якщо);
- **Коли** будеш працювати, радься з людьми.
- **Як** без снігу зима, то влітку врожаю нема (Нар. творчість).
(Як = якщо);
- Я чув крізь сон, **як** тихо плаче твоя зоря в моїх очах (І. Драч).
(Як = ніби);
- Чи ти чула, дівчинонько, **як** я тебе кликав? (Нар. творчість).
(Як = що);
- Мій час пливе собі так тихо-тихо, **як** по ставку пливе листок сухий (Леся Українка).
(Як = мов);
- Було так темно, **що** за кілька кроків нічого не розбереш (О. Бойченко).
- **Як** проголодаєшся – робити догадаєшся (Нар. творчість).
(Як = якщо);
- Подруга поцікавилася, **як** (д_е, к_олі́, з к_ім) я відпочивала влітку.
- Де ти був, **коли** на тебе чекали?
- **Коли** почалася війна, пішов на фронт.
(Коли = щойно);
- Я не знаю, **як** (ч_им, к_олі́) тобі допомогти.
- Я знаю, **чому** ти сумна.
- Розв’язати задачу таким способом, **як** учитель пояснив (як = яким).
- **Як** посієш, так і пожнеш (Нар. творчість).
- Щовечора, **як** зіронька до місяця сходить, молодая дівчинонька в садочок виходить (Леся Українка).
(Як = щойно);
- Доповідь була дуже змістовна, **що** викликало значну увагу студентів.
- Ніщо не коштує так дорого, **як** (коштує) дешева дружба (Нар. творчість).
(Як = скільки);

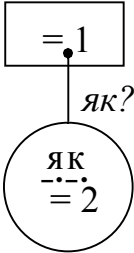
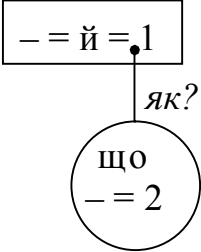
Хто, який, чий, котрий, де, куди, звідки – сполучні слова, оскільки завжди є членами речення.

Структурно-семантична класифікація складнопідрядних речень

Складно-підрядне речення	Питання до підрядної частини	Сполучні засоби	Опорні (співвідносні) слова у головному реченні	Приклади
<p>1. Озна-чальне</p> <p>а) власне означальне (присуб-стантивно-атрибутивне)</p>	<p>Який? (у будь-якій відмінковій формі)</p>	<p><i>Сполучні слова: що, який, чий, котрий, де, коли, звідки та ін.</i></p> <p><i>Сполучники: що, щоб, ніби, нібито, наче, неначе, мов та ін.</i></p>	<p>Іменник чи субстантивоване слово</p>	<p><u>Хай славить мова українська край</u>¹, <u>де гніздяться журавлі</u>...² (М. Рильський).</p> <p>Лінійна схема:</p> <p style="text-align: center;"> $\begin{array}{c} \text{який?} \\ \boxed{\text{---}} \downarrow \\ [\dots \text{край}], (\underline{\underline{\text{де}}}\dots) \end{array}$ </p> <p>Рівнева схема:</p> <div style="text-align: center;"> </div>
<p>б) займенниково-означальне (займенниково-співвідносне)</p>	<p>Який? Хто? Що?</p>	<p><i>Сполучні слова: що, хто, який, чий, котрий;</i></p> <p><i>Сполучники: що, як, щоб та ін.</i></p>	<p>той, такий, весь, всякий, кожний, ніхто, ніщо, дехто, дещо, хтось, щось</p>	<p>А <u>день такий</u>¹, <u>що тільки жить і вірити</u>² (Б. Олійник).</p> <p>Лінійна схема:</p> <p style="text-align: center;"> $\begin{array}{c} \text{який?} \\ \boxed{\text{---}} \downarrow \\ [\dots \text{такий}], (\text{що} \dots) \end{array}$ </p> <p>Рівнева схема:</p> <div style="text-align: center;"> </div>

Складно-підрядне речення	Питання до підрядної частини	Сполучні засоби	Опорні (співвідносні) слова у головному реченні	Приклади
– " –	– " –	– " –	– " –	<p><u>Добре</u> <u>жить</u> тому /¹, <u>чия</u> <u>душа</u> і <u>дума</u> добро <u>навчилися</u> <u>любить</u> /² (Т. Шевченко).</p> <p><i>Лінійна схема:</i></p> <p style="text-align: center;">кому? ┌───┐ └───┘ ↓ [... тому], (<u>чия</u> ...).</p> <p><i>Рівнева схема:</i></p> <div style="text-align: center;"> <div style="border: 1px solid black; padding: 5px; display: inline-block;">= тому 1</div> кому? ○ <u>чия</u> — і — 2</div>

Складно-підрядне речення	Питання до підрядної частини	Сполучні засоби	Опорні (співвідносні) слова у головному реченні	Приклади
2. З'ясувальне	Питання непрямих відмінків	<p><i>Сполучники: що, щоб, як, чи, мов, мовби, наче, неначе, неначебто, ніби та ін.</i></p> <p><i>Сполучні слова: усі відносні займенники, прислівники де, куди, звідки, як та ін.</i></p>	дієслово, іменна частина складеного присудка, станівник (предикативний прислівник)	<p>І струни <u>чекають</u>¹, <u>щоб</u> пальці <u>торкнулись</u> до них² (В. Сосюра).</p> <p><i>Лінійна схема:</i></p> <p style="text-align: center;"> $\begin{array}{c} \text{чого?} \\ \downarrow \\ [\quad] , (\text{щоб} \dots) \end{array}$ </p> <p><i>Рівнева схема:</i></p> <div style="text-align: center;"> </div> <p><u>Треба</u>¹, <u>щоб</u> діти змалку <u>привчалися</u> до праці² (3 газети).</p> <p><i>Рівнева схема:</i></p> <div style="text-align: center;"> </div>

Складно-підрядне речення	Питання до підрядної частини	Сполучні засоби	Опорні (співвідносні) слова у головному реченні	Приклади
<p>3. Способу дії, міри й ступеня:</p> <p>а) способу дії</p> <p>– власне способу дії;</p> <p>– способу дії з відтінком наслідку</p>	<p>Як?</p> <p>Яким способом?</p>	<p><i>Сполучники:</i></p> <p>що, щоб, мов, немов, мовби, нібито, наче, неначе, ніби, аж, що й;</p> <p><i>Сполучне слово:</i> як</p>	<p>дієслова, обставина способу дії так</p>	<p><u>Робіть</u> так/¹, як</p> <p><u>уважаєте</u> потрібним і кращим/²</p> <p>(М. Коцюбинський).</p> <p><i>Лінійна схема:</i></p> <p style="text-align: center;"> $\begin{array}{c} \text{як?} \\ \swarrow \downarrow \searrow \\ [\quad], (\text{як} \dots) \end{array}$ </p> <p><i>Рівнева схема:</i></p> <div style="text-align: center;"> </div> <p><u>Карпо</u> <u>вийшов</u> й собі <u>хрюпнув</u> дверима так/¹, що <u>вікна</u> <u>залзвеніли</u>/² (І. Нечуй-Левицький).</p> <p><i>Рівнева схема:</i></p> <div style="text-align: center;"> </div>

Складно-підрядне речення	Питання до підрядної частини	Сполучні засоби	Опорні (співвідносні) слова у головному реченні	Приклади
<p>б) міри або ступеня:</p> <p>– міри / ступеня;</p> <p>– міри / ступеня з відтінком наслідку;</p> <p>– міри / ступеня з відтінком мети</p>	<p>Якою мірою? Наскільки?</p>	<p><i>Сполучні слова:</i> скільки, наскільки, як;</p> <p><i>Сполучники:</i> як, що, щоб, що й, аж, що аж, немов, мов, наче, неначе, нібито, начебто, неначебто, ніж; <i>парні</i> чим – тим, що – тим</p>	<p>стільки, настільки, так, такий, до того, такою мірою</p>	<p>Вартість товару зростає настільки, наскільки в нього вкладено більше людської праці (І. Франко).</p> <p>І зараз же за блискавицею так ударило, аж хата залящала (Панас Мирний).</p> <p>Я кинувся назад у гайок і пробіг далі настільки, щоб обійти огорожу й вийти на протилежний кінець заводу (Л. Смілянський).</p>
<p>4. Місця</p> <p>– місце дії;</p> <p>– напрям руху;</p> <p>– вихідний пункт дії чи руху;</p>	<p>Де? Куди? Звідки?</p>	<p><i>Сполучні слова:</i> де, куди, звідки, відкіля, відкіль</p>	<p>Займенникові прислівники: там, туди, звідти, скрізь, всюди, тут, десь, кудись та ін.</p>	<p>Де лад¹, там клад² (Народна творчість).</p> <p>$\begin{matrix} \text{де?} \\ \sqrt{\quad} \\ \text{[Де], [там...]} \end{matrix}$</p> <p>Ми підемо¹, де трави похилі...² (А. Малишко).</p> <p>$\begin{matrix} \text{куди?} \\ \sqrt{\quad} \\ \text{[], (де...)} \end{matrix}$</p> <p>Ой, не відтіть вітер віє, відкіль мені треба (І. Котляревський).</p> <p>Вертаймось назад, звідки прийшли.</p>

Складно-підрядне речення	Питання до підрядної частини	Сполучні засоби	Опорні (співвідносні) слова у головному реченні	Приклади
<p>5. Часу</p> <p>– одночасність дій, станів, процесів, ознак;</p> <p>– різночасність, послідовність;</p> <p>– часова межа (початковий або кінцевий момент) дії; постійна повторюваність послідовних дій або станів.</p>	<p><i>Коли?</i></p> <p><i>Відколи?</i></p> <p><i>Як довго?</i></p> <p><i>З якого часу?</i></p> <p><i>З яких пір?</i></p> <p><i>До яких пір?</i></p> <p><i>До якого часу?</i></p>	<p><i>Коли, як, якже, поки, доки, відколи, тільки, тільки що, як тільки, ледве, лиш, лише, щойно, в той час як, в міру того як, після того як, перед тим як, до того як, з того часу коли, з тих пір як, відтоді, перш ніж</i></p> <p>та ін.</p>	<p>Обставини часу:</p> <p><i>доти, тоді, відтоді</i> та ін.</p>	<p><u>Коли</u> ми <u>йшли</u> удвох з тобою вузькою стежкою по полю¹, я <u>гладив</u> золоте колосся...² (Д. Павличко).</p> <p>Лінійна схема:</p> <p style="text-align: center;"> $\begin{array}{c} \text{коли?} \\ \downarrow \\ (\underline{\text{Коли}}), [\quad] \end{array}$ </p> <p>Рівнева схема:</p> <div style="text-align: center;"> <div style="border: 1px solid black; padding: 2px; display: inline-block;">– = 2</div> коли? <div style="border: 1px solid black; border-radius: 50%; padding: 5px; display: inline-block;"> $\begin{array}{c} \underline{\text{Коли}} \\ - = 1 \end{array}$ </div> </div> <p><u>Коли</u> я у Київ <u>прибуду</u> і <u>вийду</u> на кручі Дніпра,¹ <u>поллється</u> в запилені груди цілюща <u>ранкова пора</u>² (П. Воронько).</p> <p>Рівнева схема:</p> <div style="text-align: center;"> <div style="border: 1px solid black; padding: 2px; display: inline-block;">= – 2</div> коли? <div style="border: 1px solid black; border-radius: 50%; padding: 5px; display: inline-block;"> $\begin{array}{c} \text{Коли} \\ - = 1 = \\ 1 \end{array}$ </div> </div> <p>Виспіває та щечече, <u>поки</u> сонце зійде (Т. Шевченко).</p> <p><u>Коли</u> не їдь, то все підпирай воза спиною (І. Н.-Левицький).</p>

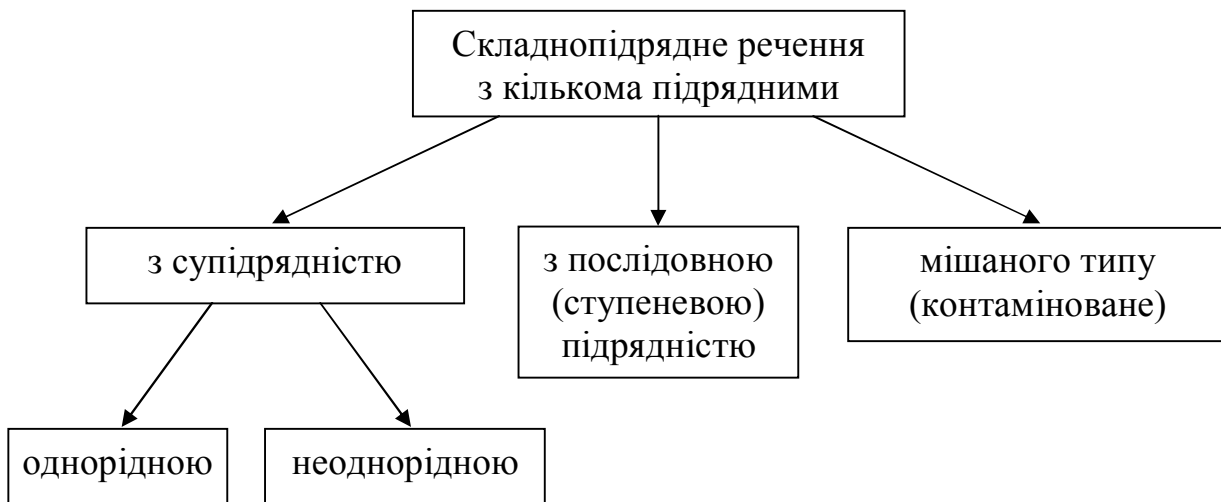
Складно-підрядне речення	Питання до підрядної частини	Сполучні засоби	Опорні (співвідносні) слова у головному реченні	Приклади				
6. Порівняльні а) повні	Як? Подібно до чого?	<i>Сполучники:</i> Як, мов, немов, мовби, наче, неначе, ніби, нібито, начебто, немовби і под.	–	<p><u>Життя зриває</u> дні мої,¹ <u>неначе</u> вітер <u>зриває</u> листя/² (В. Сосюра).</p> <p>Рівнева схема:</p> <div style="text-align: center;"> <table style="margin: auto;"> <tr> <td style="border: 1px solid black; padding: 5px;">– = 1</td> </tr> <tr> <td style="text-align: center;"> </td> </tr> <tr> <td style="text-align: center;">Як? Подібно до чого?</td> </tr> <tr> <td style="border: 1px solid black; border-radius: 50%; padding: 10px; width: 60px; margin: 0 auto;">неначе – = 2</td> </tr> </table> </div>	– = 1		Як? Подібно до чого?	неначе – = 2
– = 1								
Як? Подібно до чого?								
неначе – = 2								
б) неповні (з відсутнім підметом або присудком)	– " –	– " –	–	<p><u>І зблиснула гроза</u>/¹ – <u>неначе</u> <u>вихопила</u> ніж/² (Л. Костенко).</p> <p><u>Чотири літа пролетіло</u>,¹ <u>як</u> сірі <u>птахи</u> за лани/² (А. Малишко).</p>				
7. Причини	Чому? З якої причини? Через що?	Бо, тому що, через те що, оскільки, адже, що, завдяки тому що та ін.	–	<p>Прозрінь не бійся, <u>бо</u> вони як ліки (Л. Костенко).</p> <p>І жалем серце запеклось, <u>що</u> нікому мене згадати (Т. Шевченко).</p>				

Складно-підрядне речення	Питання до підрядної частини	Сполучні засоби	Опорні (співвідносні) слова у головному реченні	Приклади
8. Мети	<p><i>З якою метою?</i> <i>Для чого?</i> <i>Навіщо?</i></p>	<p><i>Щоб, аби, для того щоб, затим щоб, задля того щоб, щоби</i> та ін.</p>	–	<p>Докладаймо всіх зусиль, щоб у безмежному океані Всесвіту незгасно сяяла зоря нашої милозвучної мови (З газети).</p> <p>Прагну знань, аби успішно працювати.</p> <p>У природі ніч існує <u>для того</u>, щоб у тиші росло усяке зілля... (М. Стельмах).</p> <p>Для того щоб багато <u>знати</u>,¹ <u>треба</u> <u>вчитися</u>.²</p> <p>Лінійна схема: (Для того щоб), [].</p> <p>Рівнева схема:</p> <div style="text-align: center;"> <div style="border: 1px solid black; width: 40px; height: 20px; margin: 0 auto; display: flex; align-items: center; justify-content: center;">= 2</div> <div style="margin: 5px 0 0 40px;"> </div> <div style="margin: 0 0 0 40px;">Для чого?</div> <div style="border: 1px solid black; width: 60px; height: 60px; border-radius: 50%; margin: 0 auto; display: flex; align-items: center; justify-content: center;"> <div style="text-align: center;"> <p>Для того щоб = 1</p> </div> </div> </div>
9. Умови: а) з реальною умовою;	<p><i>За якої умови?</i></p>	<p><i>Сполучники: Якщо, коли, як, раз; якщо – то; коли – то; як – то</i> та ін.</p>	–	<p>Коли людина виговориться, їй стає легше (Р. Іванчук).</p> <p>Якщо вибрати між красою і правдою, я вибираю красу (О. Довженко).</p>

Складно-підрядне речення	Питання до підрядної частини	Сполучні засоби	Опорні (співвідносні) слова у головному реченні	Приклади
б) з нереальною (ірреальною) умовою;	– " –	<i>Сполучники: Якби, коли б, аби; якби – то; коли б – то;</i>	–	<p>Якби кайдани перегризти, то гриз потроху б (Т. Шевченко).</p> <p>Якби я була зіркою в небі, я б не знала ні туги, ні жалю (Леся Українка).</p>
в) з додатковим відтінком (часу, причини, допусту, мети, міри й ступеня);	– " –	<i>Сполучники: Якщо, коли, як, раз; якщо – то; коли – то; як – то та ін.</i>	–	<p>Коли орел кидається до бою, він ховає своїх дітей (Ю. Яновський). – <i>Відтінок часу.</i></p> <p>Раз я вже вирішив, то хай так і буде (Гр. Тютюнник). – <i>Відтінок причини.</i></p>
10. Наслідку	–	<i>Сполучники: так що, що, що й</i>	–	<p>Розквітло нове життя, так що старому нема вороття (Народна творчість).</p> <p>Та всю роботу уміла пані приправляти наріканням та гордуванням, що справді здавалось усяке діло каторгою (Марко Вовчок).</p>
11. Допустове: а) власне допустове;	<i>Незважаючи на що? Вsupереч чому?</i>	<i>Хоч (хоча), хоч – а (але, проте, однак), дарма що, незважаючи на те що,</i>	–	<p>Хоч земля вся укрита снігами – моє серце в цвіту (В. Сосюра).</p> <p>Незважаючи на те що обіцяли синоптики, дощ ішов до самого вечора.</p>

Складно-підрядне речення	Питання до підрядної частини	Сполучні засоби	Опорні (співвідносні) слова у головному реченні	Приклади
<p>б) невласне-допустове (протиставно-допустове, узагальнено-допустове, умовно-допустове, обмежувально-допустове);</p>	<p>– " –</p>	<p><i>всупереч тому що, хай (нехай) – але (а), хто (б) не, що (б) не, який (би) не, як не, куди не, скільки не, хоч хто, хоч як, хоч скільки та ін.</i></p>	<p>–</p>	<p><u>Нехай</u> гнеться лоза,^{/1} <u>а</u> ти, дубе, <u>стій!</u>^{/2} (Народна творчість). – Протиставно-допустове.</p> <p>Лінійна схема: Незважаючи на що? ↓ (Нехай), а [].</p> <p>Рівнева схема:</p> <div style="text-align: center;"> <div style="border: 1px solid black; padding: 2px; display: inline-block;">а – = 2</div> Незважаючи на що? ○ <u>Нехай</u> = – 1 </div> <p>І все,^{/1} <u>куди</u> не йду,^{/2} холодні трави сняться^{/1} (В. Сосюра). – Узагальнено-допустове.</p> <p>І такі люди залишалися для нього друзями на все життя, <u>хоча б</u> він їх бачив раз на віку (М. Стельмах). – Умовно-допустове.</p> <p>Ні козаки, ні поляки не могли похвалитися перемогою, <u>хоч</u> уже вечоріло (П. Панч). – Обмежувально-допустове.</p>

Складно-підрядне речення	Питання до підрядної частини	Сполучні засоби	Опорні (співвідносні) слова у головному реченні	Приклади
12. Супровідне (приєднувальне)	–	<i>Сполучне слово що у будь-якій відмінковій формі</i>	–	<p>Після цього більше <u>говорили</u> про звірів, природу,¹ що Лесю теж дуже <u>цікавило</u>² (М. Олійник).</p> <p>Народу зібралось дуже багато, чого ніхто не сподівався (М. Коцюбинський).</p>
13. Зіставне (перехідний тип між ССР і СПР)	–	<i>Сполучники: Якщо – то; коли – то</i>	–	<p>Якщо вчора не спалось Дмитрові, то сьогодні не міг заснути Гнат (М. Стельмах).</p> <p>Коли там хати, то тут будинки... (М. Хвильовий).</p>

Складнопідрядне речення з однорідною супідрядністю

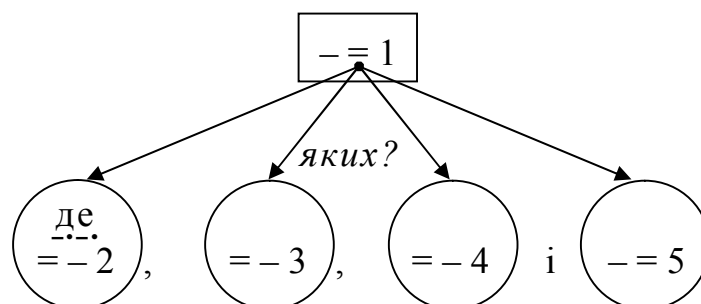
Складнопідрядне речення з однорідною супідрядністю – це таке складнопідрядне речення, в якому дві або більше підрядних частин одного виду однаково пояснюють якесь слово в головній частині або однаково відносяться до всього змісту головної частини.

Супідрядність – це тип підрядності, коли підрядні речення (два і більше) залежать від того самого головного речення.

Я знову їхав по Україні, по тих дорогах польових/¹, де вздовж цвітуть сокирки сині/², пливе гречок пахучий сніг/³, шепочуть вівса сизостеблі/⁴ і верби хиляться до греблі/⁵ (М. Рильський).

Лінійна схема: [яких?], (де...), (), () і ().

Рівнева схема:

У реченні чотири однорідні пірядні частини (2, 3, 4, 5) власне означальні. Між 2, 3 і 4 пірядними – безсполучниковий зв'язок, а між 4 і 5 – сполучниковий (єднальний сполучник *і*). Перед 3, 4, 5 пірядними частинами можна вставити сполучне слово де.

Складнопірядне речення з неоднорідною супірядністю

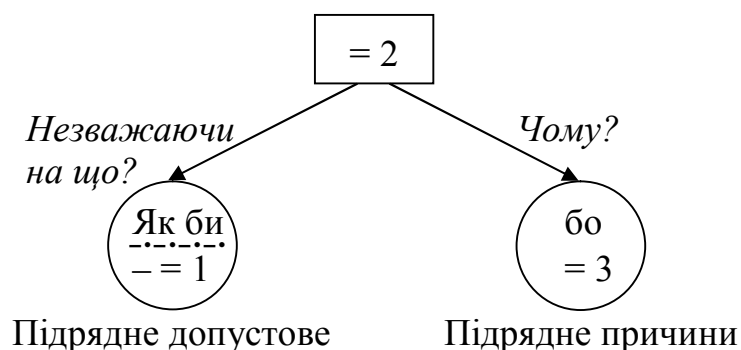
Складнопірядне речення з неоднорідною супірядністю – це складнопірядне речення з кількома пірядними, в якому пірядні частини по-різному пояснюють головне речення.

Різновиди складнопірядних речень з неоднорідною супірядністю:

- а) з різновидовими пірядними частинами;
- б) з різночленною супірядністю (одновидові або різновидові пірядні частини відносяться до різних членів речення у головній частині);
- в) пірядні по-різному відносяться до головної частини: одне – до якогось члена головного речення; інше – до головної частини в цілому (пірядне нерозчленованої та розчленованої будови);

- Як би ми з тобою не говорили¹, все одно не зрозуміємо один одного², бо говоримо різними мовами³.

Рівнева схема:

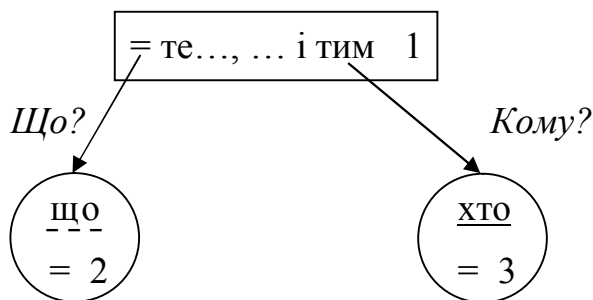

Лінійна схема: *Незважаючи на що?* *Чому?*
 (Як би...), [], (бо...).

- Кажу те/¹, що думаю/², і вчителям, і тим/¹, хто стоїть наді мною/³ (І. Цюпа).

Лінійна схема:
$$\begin{array}{c} \text{Що?} \qquad \qquad \text{Кому?} \\ \downarrow \qquad \qquad \downarrow \\ [\dots \text{ те, (що...), } \dots \text{ і тим}], (\text{хто...}). \end{array}$$

Рівнева схема:

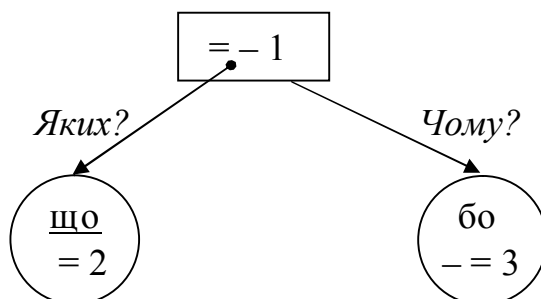
Підрядне з'ясувальне,
нерозчленованої будови
(займенник те можна
вилучити з речення без
порушення його змісту)

Підрядне
займенниково-означальне
нерозчленованої будови
(відноситься до займенника)

- Дерев люблю я древній світ/¹, що шлють життя нам звідусюди тремтінням трав, хитанням віт/², бо дерев – зелені люди/³ (В. Сосюра).

Лінійна схема:
$$\begin{array}{c} \text{Чому?} \\ \downarrow \\ \text{Яких?} \\ \downarrow \qquad \downarrow \\ [\dots], (\text{що...}), (\text{бо...}). \end{array}$$

Рівнева схема:

Підрядне власне означальне,
нерозчленованої будови

Підрядне причини,
розчленованої будови

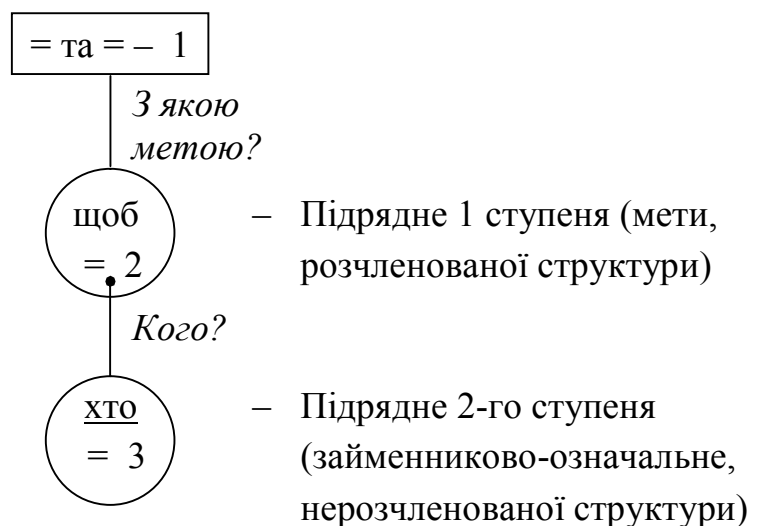
Складнопірядне речення з послідовною (ступеневою) пірядністю

Складнопірядне речення з послідовною (ступеневою) пірядністю – це складнопірядне речення, в якому лише перша пірядна частина перебуває в прямому, безпосередньому зв'язку з абсолютно незалежною у синтаксичному відношенні головною частиною; друге і наступні пірядні залежать уже не від головного речення, а від попереднього пірядного. За винятком останнього, усі інші пірядні одночасно виступають і головними по відношенню до речень, що залежать від них. Пірядні частини називаються пірядним реченням **першого ступеня**, **другого ступеня**, **третього ступеня** і т.д.

Рече та стогне Дніпр широкий¹, щоб розбудити всіх², хто спить³
(Ю. Рибчинський).

Лінійна схема: [$\left[\begin{array}{l} \text{З якою метою?} \\ \downarrow \end{array} \right]$, $\left(\begin{array}{l} \text{Кого?} \\ \downarrow \end{array} \right)$, $\left(\text{хто...} \right)$].

Рівнева схема:

Складнопідрядне речення з кількома підрядними мішаного типу (контаміноване)

Складнопідрядне речення з кількома підрядними мішаного типу – речення, у якому по-різному комбінується однорідна, неоднорідна і послідовна підрядність.

Різновиди СПР з кількома підрядними мішаного типу:

- 1) з неоднорідною супідрядністю і послідовною підрядністю;
- 2) з послідовною підрядністю і неоднорідною супідрядністю;
- 3) з подвійною супідрядністю (однорідною і неоднорідною);
- 4) з однорідною супідрядністю і послідовною підрядністю;
- 5) з послідовною підрядністю і однорідною супідрядністю;
- 6) з подвійною супідрядністю (однорідною і неоднорідною) і послідовною підрядністю;
- 7) з послідовною підрядністю і подвійною супідрядністю.

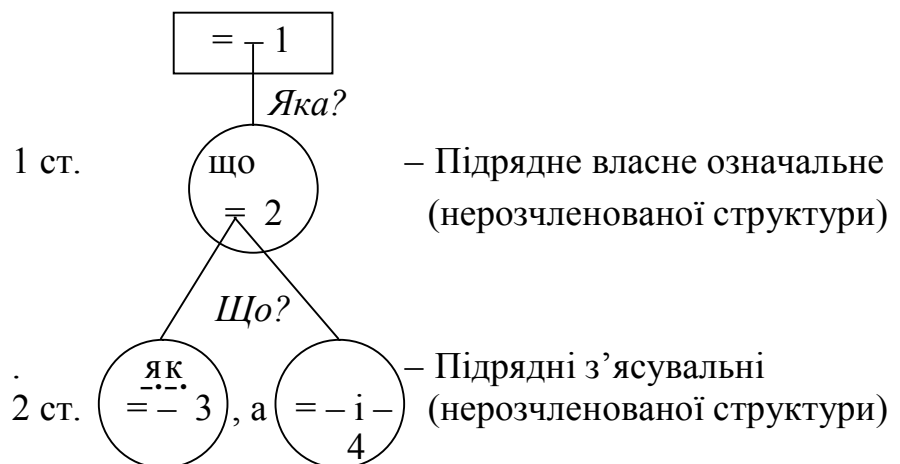
Приклади СПР з кількома підрядними мішаного типу

1.

Над притомленим завороженим степом стояла така тиша¹, що було чути², як знизу дихає колос³, а згори випадають роси і місячна обніж⁴ (М. Стельмах).

Лінійна схема: [Яка?], Що? (що...), (як...), а ().

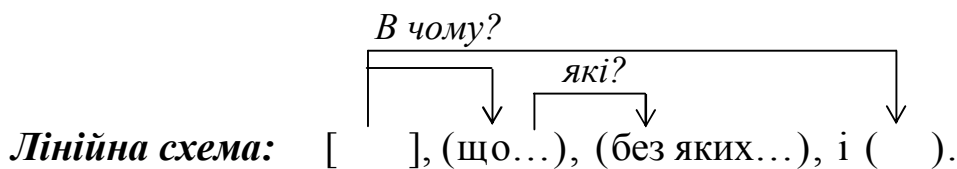
Рівнева схема:

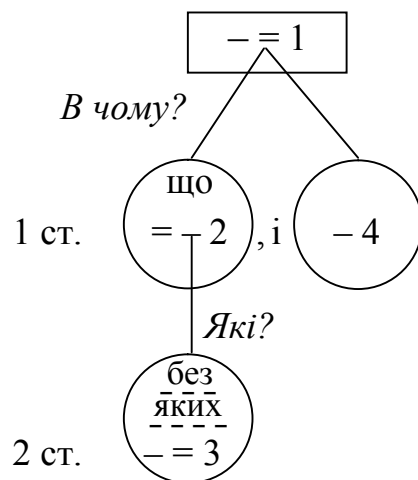
Складнопідрядне речення з 3-ма підрядними частинами мішаного типу, а саме: з послідовною (ступеневою) підрядністю і однорідною супідрядністю (3 і 4). Однорідні підрядні (з'ясувальні) речення поєднуються між собою сурядним зіставним сполучником **а**, вжитим замість сполучного слова **як** з метою уникнення повтору.

2.

Я твердо переконаний¹, що є якості душі², без яких людина не може стати справжнім вихователем³, і серед цих якостей на першому місці – вміння проникнути в духовний світ дитини⁴ (В. Сухомлинський).

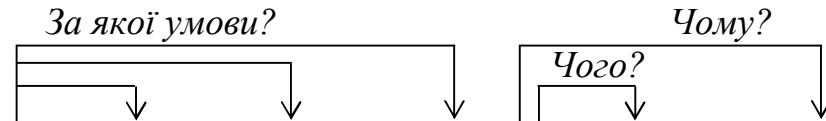
Рівнева схема:

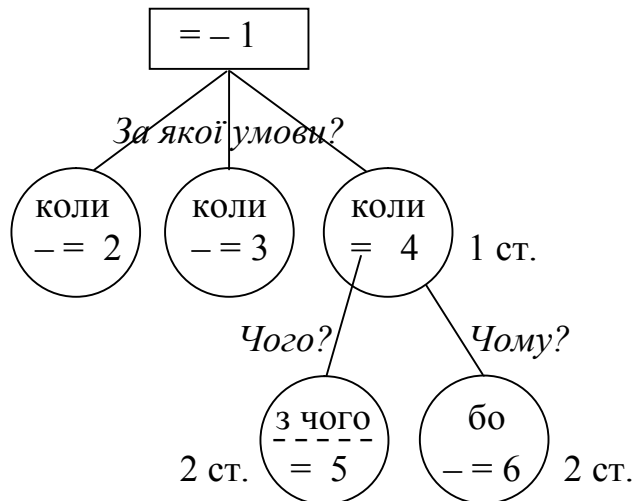
СПР з 3-ма підрядними мішаного типу, з однорідною супідрядністю (2 і 4) і послідовною підрядністю (2–3). Підрядні однорідні речення за значенням з'ясувальні, поєднані сурядним єднальним сполучником **і** (вжитим замість сполучника **що**). 3-є підрядне – власне означальне. Усі підрядні речення – нерозчленованої структури.

3.

Страшні слова¹, коли вони мовчать², коли вони зненацька причаїлись³, коли не знаєш⁴, з чого їх почать⁵, бо всі слова були уже чиїмись⁶ (Л. Костенко).

Лінійна схема: [], (коли...), (коли...), (коли...), (з чого...), (бо...).

Рівнева схема:

Контаміноване СПР з однорідною супідрядністю (2, 3, 4), послідовною (ступеневою) підрядністю (4–5; 4–6) та неоднорідною супідрядністю (5–6);

- 2, 3, 4 – підрядні умови (з відтінком часу) розчленованої структури;
- 5 – підрядне з’ясувальне (нерозчленованої структури);
- 6 – підрядне причини (розчленованої будови).

Розділові знаки в складнопідрядних реченнях

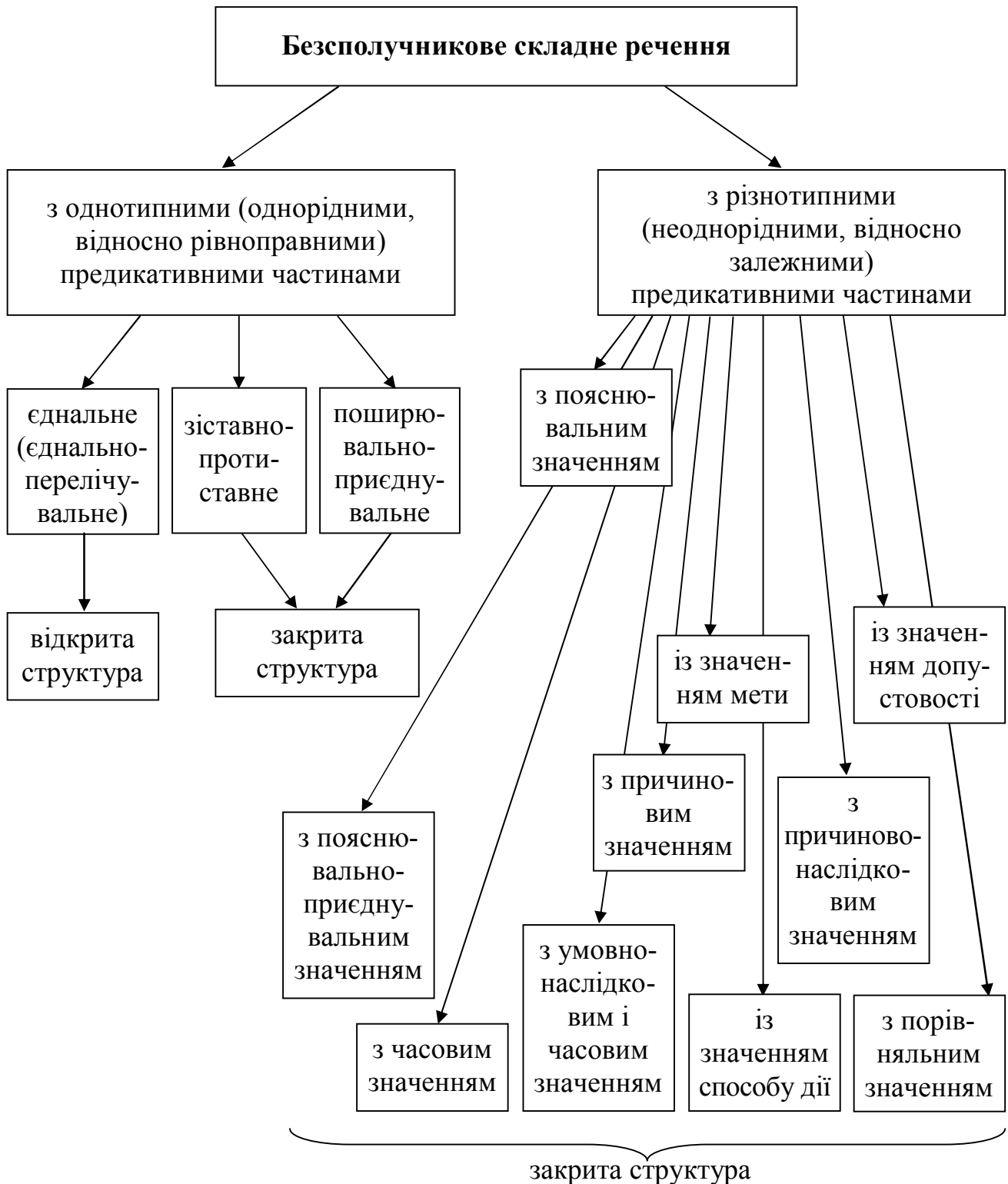
Правило	Приклад
<p>1. Кома ставиться між предикативними частинами (простими реченнями) складнопідрядного речення незалежно від позиції підрядної частини в реченні (на початку, в середині чи в кінці речення).</p>	<p>Коли щеза чиясь у світі мова, щезає разом з нею і народ (Д. Луценко).</p> <p>Сюди, де вуличка забута, приїхав по дитячі сни (В. Крищенко).</p> <p>Намалюй мені ніч, коли падають зорі (М. Петренко).</p>
<p>2. Якщо підрядна частина стоїть після головної і поєднується з нею складеним сполучником (тому що, через те що, завдяки тому що, незважаючи на те що, внаслідок того що, в міру того як, з тих пір як, після того як, перед тим як та ін.), то кома ставиться або перед усім складеним сполучником, або в середині його, але тільки один раз.</p>	<p>Боїться смерті, тому що нема за що вмирати (О. Довженко).</p> <p>Чайка квилить над морем тому, що хоче їсти... (Ю. Яновський).</p>
<p>3. Якщо підрядна частина зі складеним сполучником стоїть на першому місці (перед головною), то сполучник підрядності комою не розділяється.</p>	<p><i>Після того як</i> не стало батька, доля розлучила нас із Григорієм на п'ятнадцять років (Григір Тютюнник).</p> <p><i>Перед тим як</i> одхилити ляду, вона закриває ліхтар, прислухається (Леся Українка).</p>
<p>4. Якщо підрядна частина поєднується з головною складеними сполучниками в той час як, перш ніж, лише коли, тоді як, тимчасом як, навіть якщо, то кома ставиться лише перед складеним сполучником.</p>	<p>Добре подумай, <i>перш ніж</i> сказати.</p> <p>... Луги ... розлягалися співами соловейків ..., <i>тоді як</i> у повітрі бриніла дзвінка жайворонкова пісня (Панас Мирний).</p> <p>Уся молодь старанно працює і вчиться, <i>в той час як</i> окремі хитруни шукають легкої поживи (З преси).</p>

Правило	Приклад
<p>5. За збігу двох підрядних сполучних засобів або сполучника сурядності й підрядності кома між ними ставиться лише за умови, якщо вони стосуються різних предикативних частин (різних речень).</p> <p>6. Тире ставиться між головною та підрядною частинами для інтонаційного та смислового виділення, протиставлення підрядної частини, якщо вона виноситься в позицію перед головною.</p> <p>7. Двокрапка ставиться між головною та підрядною з'ясувальною чи означальною частиною за умови інтонаційного попередження про пояснення.</p> <p>8. Крапка з комою ставиться між однорідними супідрядними реченнями, якщо вони далекі за змістом або мають свої розділові знаки.</p>	<p><u>Знаю</u>¹, <u>що</u>², <u>якщо</u> <u>промовчу</u>,³ потім себе <u>картатиму</u>².</p> <p>Щоб глибоко збагнути душу народу – треба знати його мову.</p> <p>Як не вмовляли його дочки – нічого не допомогло (О. Довженко).</p> <p>Їм важливо: яке в тебе серце (Б. Олійник).</p> <p>Лисичка подала у суд таку бумагу: Що бачила вона, як попелястий віл На панській винниці пив, їв сіно, і овес, і сіль (Є. Гребінка).</p> <p>Я люблю їхати на поле тоді, як ниви зеленіють та хвилюються зеленими хвилями; коли обважнілі колоски черкаються об голову, об вуха; коли ниви поцяцьковані синіми волошками та червоними маками (І. Нечуй-Левицький).</p>
<p>Кома у складнопідрядному реченні не ставиться:</p>	
<p>1) між двома однорідними супідрядними реченнями, якщо вони з'єднані неповторюваним сполучником <i>і (й), та (=і), або, чи</i>;</p>	<p>Добре було б, коли б саме тепер хтось заглянув до нас в гості <i>чи</i> хоча б мама почала співати (М. Стельмах).</p> <p>І гнів, і муку неозору співаю я в ці дні журби, коли лакеї йдуть угору й мовчать раби... (В. Сосюра).</p>

Правило	Приклад
<p>2) якщо підрядна частина складається з одиничного прислівника або займенника (чи прислівника і займенника);</p>	<p>Не питаєте тільки <i>чому</i>. (В. Симоненко).</p> <p>Бачив хлопця й не сказав <i>якого</i>.</p> <p>Вони помирились і вже тихо, без сварки умовились <i>як і що</i>. (М. Коцюбинський).</p>
<p>3) якщо перед підрядним реченням стоїть частка <i>не</i> або <i>і (й)</i>;</p>	<p>Хотілось би знати <i>не</i> що він сказав, а як він сказав.</p> <p>Запитайте <i>і</i> коли відбудеться урочистий вечір, і коли він скінчиться (О. Гончар).</p>
<p>4) перед <i>як</i> у висловах: <i>як треба, як годиться, як слід</i>, коли немає ясно визначеного підрядного речення;</p>	<p>Порівняйте:</p> <p>Роби як слід.</p> <p>Якби ви вчилися так, як треба, то й мудрість би була своя (Т. Шевченко).</p>
<p>5) у висловах фразеологічного типу.</p>	<p>Зробив скільки міг. Зробили хто коли зміг. Їли що було. Сиділи де попало. Робіть як хочете. Все одно який. Невідомо скільки.</p>

БЕЗСПОЛУЧНИКОВЕ СКЛАДНЕ РЕЧЕННЯ

Безсполучникове складне речення – це таке складне речення, у якому частини поєднуються в єдине структурно-семантичне ціле за допомогою певних лексико-граматичних засобів та інтонації, однак без сполучників і сполучних слів.

Безсполучникове складне речення з однотипними частинами співвідносне зі сполучниковим складносурядним реченням, хоч бувають випадки, коли підстановка сполучників сурядності між предикативними частинами утруднена або й неможлива.

Безсполучникове складне речення з різнотипними частинами співвідноситься із складнопідрядним реченням, за винятком тих випадків, коли введення сполучників порушує змістову єдність.

Безсполучникові складні речення з однотипними частинами

Різнovid	Приклад	Графічна схема речення
<p>Єднальне</p> <p>– одночасність перелічуваних явищ;</p> <p>– часова послідовність дій, явищ;</p>	<p>Тихесенько <u>вітер віє</u>¹, <u>стеги, лани мріють</u>² (Т. Шевченко).</p> <p><u>Лягло сонце</u> за горою¹, <u>зірки засіяли</u>² (Т. Шевченко).</p>	<p>[], [].</p> <p>– = 1 , – , – = 2</p> <p>= – 1 , – = 2</p>
<p>Зіставно-протиставне</p> <p>– зіставне;</p> <p>– протиставне;</p>	<p>На зеленій траві білі <u>чайки сидять</u>¹, білі <u>свічі горять</u> на тарелях латать² (Д. Павличко).</p> <p><u>Не вітер</u>¹ – <u>буря</u>² (П. Тичина).</p>	<p>– = 1 , – = 2</p> <p>– 1 – – 2</p>
<p>Поширювально-приєднувальне</p>	<p><u>Я розкажу</u> вам про замерзлу квітку:¹ <u>вона чорніє</u> в мене на столі² (Г. Чубач).</p>	<p>– = 1 : – = 2</p>

Безсполучникові складні речення з різнотипними частинами

Різновид смислових відношень	Приклад
Пояснювальні	Вирішила: буду вчителем початкової школи.
Пояснювально-приєднувальні (не співвідносяться зі сполучниковими реченнями)	Вправо глянеш – там димлять заводи (П. Тичина).
Часові	Гаї шумлять – я слухаю. Хмарки біжать – милуюся (П. Тичина).
Умовно-наслідкові і часові (умовне значення супроводжується часовим)	Не посадив жодного дерева за своє життя – плати за чисте повітря (О. Довженко).
Причинові	Любіть книгу: вона скарбниця народної мудрості.
Причиново-наслідкові	Пішов рясний теплий дощ – з'являться у лісі гриби (Народна прикмета).
Мети (цільові)	Гей, життя, виходь на бій, – пожартуєм для розваги (П. Тичина).
Допустові	Поливали доріженьку – вона все куриться (Народна творчість).
Способу дії	Говорить – аж у вухах лящить.
Порівняльні	Роса блищить на сонці – чисте срібло (М. Коцюбинський).

Розділові знаки в складному безсполучниковому реченні

Розділовий знак	Смислові зв'язки між частинами	Приклади
Кома	одночасність, часова послідовність;	Небо було синіше од моря, море було синіше од неба (М. Коцюбинський). Лягло сонце за горою, зірки засіяли (Т. Шевченко).
Крапка з комою	одночасність, часова послідовність (частини більш поширені, мають свої розділові знаки, далекі за змістом);	Шелестить пожовкле листя по діброві; гуляють хмари; сонце спить; ніде не чуть людської мови (Т. Шевченко).
Двокрапка	друге речення розкриває, пояснює, конкретизує зміст першого речення або вказує на причину дії першого речення;	І відчула: доросле й маля, і вода, і трава, і земля – Все любов'ю тобі промовля (А. Малишко). Зрада – як смерть: вона не знає нюансів (Д. Жирарден).
	з приєднувальним значенням: друга частина містить додаткове зауваження до першої або оцінку повідомлення;	Я розкажу вам про замерзлу квітку: вона чорніє в мене на столі (Г. Чубач).
Тире	зіставлення або протиставлення;	Ночі будують – ранки руйнують (С. Йовенко). Думав доля зустрінетесь – спіткалося горе (Т. Шевченко).
	друга частина вказує на швидку зміну подій;	Одчинились двері – Горобина ніч! (П. Тичина).
	причиново-наслідкові відношення;	Пісню вчув твою дівочу – Працювать ще більше хочу (К. Хетагуров).

Розділовий знак	Смислові зв'язки між частинами	Приклади
	у другій частині – порівняння;	Говорить – шовком вишиває (Народна творчість).
	друга частина виражає наслідок чи висновок;	Душа пройшла всі стадії печалі – тепер уже сміятися пора (Л. Костенко).
	перша частина виражає час, умову, допуст того, про що йдеться у другій;	Зайде сонце – Катерина по садочку ходить (Т. Шевченко). Боятися вовків – у ліс не ходити (Народна творчість). Поливали доріженьку – вона все куриться (Народна творчість).
	друга частина є неповною;	Вбігаю в ліс – гриби (О. Довженко).
	друга частина є приєднувальною і починається словами такий, так, ось, це, то (або їх можна вставити).	Наказ є наказ – так його виховали в армії (З газети).

БАГАТОКОМПОНЕНТНЕ СКЛАДНЕ РЕЧЕННЯ

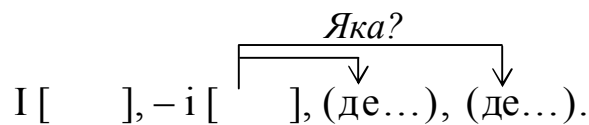
Багатокомпонентне складне речення – це речення, що складається з трьох і більше предикативних частин. У науковій лінгвістиці таке речення називають ще багаточленним складним реченням або складним реченням ускладненої будови (М.І. Фурдуй, М.І. Каранська, В. Теклюк). Складні речення з різними типами зв'язку в мовознавчій літературі дістали також назву “**складні синтаксичні конструкції**”. Однак єдиного підходу до терміна “складна синтаксична конструкція” на сьогодні немає. Так, автори підручника “Сучасна українська літературна мова” [4, с. 379-380] до складних синтаксичних конструкцій відносять: 1) безсполучникові багатокомпонентні речення; 2) складносурядні багатокомпонентні речення; 3) складнопідрядні багатокомпонентні речення; 4) складні багатокомпонентні речення з різними типами зв'язку (змішаного типу).

Зразки розбору багатокомпонентного складного речення з різними типами зв'язку

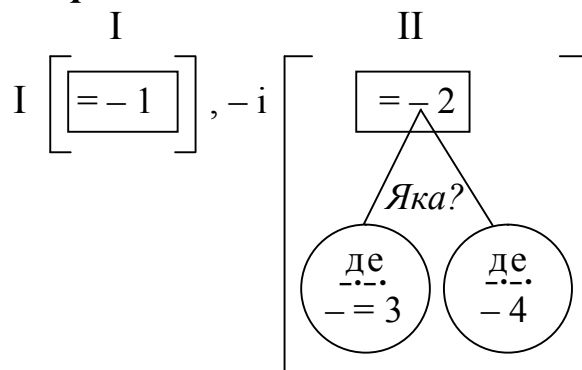
1.

І марили айстри в розкішнім півсні про трави шовкові, про сонячні дні¹, – (і) в мріях ввижалась їм казка ясна², де квіти не в'януть³, де вічна весна⁴ (О. Олесь).

Лінійна схема речення:

Рівнева схема речення:

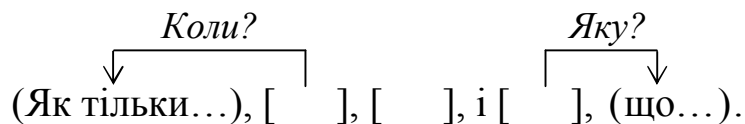

У реченні виділяється два рівні членування: зовнішній (логіко-синтаксичний) і внутрішній (структурний). На зовнішньому (вищому) рівні членування, між першим і другим логічними блоками, зв'язок сурядний (єднальні відношення); на внутрішньому (нижчому) рівні членування – складнопідрядне речення з двома підрядними частинами (3 і 4), з однорідною супідрядністю (підрядні власне означальні, нерозчленованої структури).

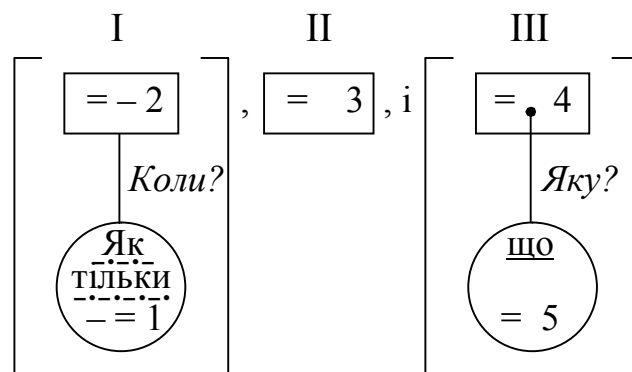
2.

Як тільки весна десь у житечку-пшениці розминеться з літом¹, у нас достигають суниці², достигають уночі, при зорях³, (і) тому стають схожими на росу⁴, що випала з зірок⁵ (М. Стельмах).

Лінійна схема речення:

Рівнева схема речення:

Речення є складною синтаксичною конструкцією. **На вищому рівні членування** зв'язок безсполучниковий (I–II логічні блоки) і сполучниковий, сурядний (II–III логічні блоки). Безсполучникове складне речення з однотипними частинами, між якими відношення єднальні. Різновид сурядного зв'язку (3–4 речення) – єднальний (сполучник *і*), причиново-наслідкові відношення. На нижчому рівні членування, у першому логічному блоці, – складнопідрядне речення з підрядним часу (розчленована структура); у III логічному блоці (4–5) – складнопідрядне речення з підрядним власне означальним (нерозчленованої структури).

Зразок повного синтаксичного розбору складної синтаксичної конструкції

Схема синтаксичного розбору

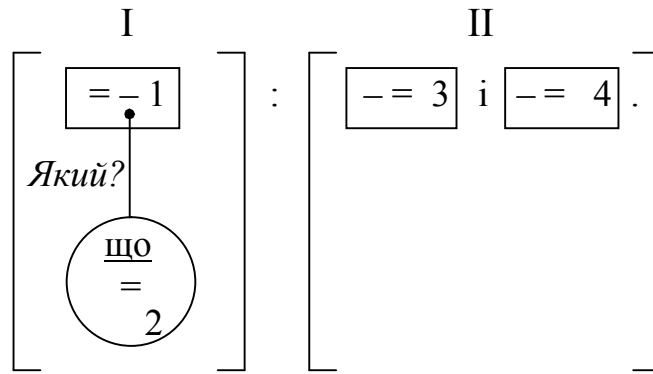
1. Записати речення.
2. Виділити граматичні основи.
3. Пронумерувати предикативні частини.
4. Поставити питання до підрядних частин.
5. Позначити сполучні засоби.
6. Підкреслити другорядні члени речення.
7. Накреслити структурну схему.
8. Дати загальну характеристику складної синтаксичної конструкції:
 - а) речення складної синтаксичної конструкції;
 - б) різновиди зв'язку (безсполучниковий, сполучниковий: сурядність, підрядність, різні види зв'язку);
 - в) тип підрядності (однорідна, неоднорідна супідрядність чи послідовна підрядність);
 - г) вид за метою висловлювання (розповідне, питальне, спонукальне, бажальне, питально-спонукальне, спонукально-розповідне тощо);
 - г) за інтонацією (окличне, неокличне).
9. З'ясувати структурно-семантичні типи складносурядних, складно-підрядних, безсполучникових речень, що виділяються на зовнішньому і внутрішньому рівнях членування.
10. Дати загальну характеристику предикативних частин як формально простих речень.
11. Охарактеризувати члени речення і словосполучення однієї предикативної частини.

Люблю я дощ рясний¹, що гучно з неба ллється²: після дощу того уся земля цвіте³ і ліс, покритий краплями блискучими, сміється⁴
(М. Рильський).

Лінійна схема речення:

Який?
┌───┴───┐
[], (що...): [] і [].

Рівнева схема речення:

Речення складне (багатокомпонентне), з різними типами зв'язку. Складається з 4-х предикативних частин. На вищому рівні членування (між I і II логічними блоками) зв'язок безсполучниковий (безсполучникове складне речення з різнотипними частинами, між якими відношення причини); на нижчому рівні членування, у першому логічному блоці, – складно-підрядне речення з підрядним власне означальним, нерозчленованої структури (2), відноситься до словосполучення доц рясний, поєднуючись сполучним словом що; у другому логічному блоці – складносурядне речення (3 і 4) з єднальними відношеннями між частинами (єднальний сполучник *і*). Кома перед сполучником *і* не ставиться, оскільки для обох предикативних частин є спільні другорядні члени речення після дощу того.

За метою висловлювання речення розповідне, за емоційним забарвленням неокличне.

Перша предикативна частина (*люблю я доц рясний*) – речення двоскладне, стверджувальне, повне, поширене, неускладнене, є головним до другої (підрядної) предикативної частини.

Друга предикативна частина (підрядне речення власне означальне) – двоскладне речення, стверджувальне, повне, поширене, неускладнене.

Третя предикативна частина – речення двоскладне, стверджувальне, повне, поширене, неускладнене.

Четверта предикативна частина – речення двоскладне, стверджувальне, повне, поширене, ускладнене відокремленим означенням, вираженим дієприкметниковим зворотом, що знаходиться у постпозиції після означуваного слова.

Розбір членів речення першої предикативної частини:

підмет – я, простий, відповідає на питання «хто?», виражений особовим займенником 1 особи однини;

присудок – люблю, простий дієслівний, відповідає на питання «як ставлюся?»;

зв'язок між підметом і присудком – координація;

доц – прямий додаток, відповідає на питання «що?», виражений іменником, відноситься до присудка;

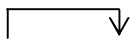
рясний – узгоджене означення, відповідає на питання «який?», виражене прикметником, відноситься до слова «доц»;

що?

люблю доц – словосполучення просте, синтаксично вільне, дієслівне, об'єктні відношення між компонентами, зв'язок – сильне керування, безпосереднє;

який?

доц рясний – словосполучення просте, синтаксично вільне, іменне, іменникове, атрибутивні відношення між компонентами, зв'язок – повне узгодження.

Порядок слів у першій предикативній частині – інверсійний (непрямий).

РЕЧЕННЯ ДЛЯ СИНТАКСИЧНОГО РОЗБОРУ

1. У всякого своя доля і свій шлях широкий: той мурує, той руйнує, той неситим оком за край світа зазирає – чи нема країни, щоб загарбать і з собою взять у домовину... (Т. Шевченко).

2. Вітер не вщухав уже кілька днів, і море клекотіло такою пронизливою синявою, що здавалося, ніби вхлюпується вона тобі в саму душу, і стаєш ти безжурним, як хлопчисько (П. Загребельний).

3. Кожен, хто, відкривши томик "Кобзаря", вживеться в багатючий світ його образів, сягне в його розпечені надра, відчує, що книгу цю написала людина, яка воістину вистраждала свої відкриття, людина, яка по крутизнах життя піднеслась до вершин мудрості, на верхогір'я людського духу (О. Гончар).

4. Тільки чому в стількох людей кохання так схоже на перелітну птицю: махне крилом над твоєю весною, струсить з того крила кілька світосяйних росинок чи сльозин та й зникне за тими обр'ями, де хмари бредуть (М. Стельмах).

5. Тому мене і огорта тривога, Бо все чіткіш вирізьблюється суть: Щоб світ створити, треба бути Богом, Щоб знищить – треба божевільним бути (В. Буденний).

6. Сонце ще не зійшло, хоч на східному прюзі небо налилося багряним спалахом, неначе якийсь незримий художник заґрунтував його червоними барвами, щоб відбити на велетенській картині рожевий схід (І. Цюпа).

7. Відчувай у думці кожен порух, Тонко розумій усе навкруг: Той, хто лає, не завжди твій ворог, Той, хто хвалить, не завжди твій друг (Д. Білоус).

8. У траві раз по раз трапляються лісові квіти – то медунка раптом зажевріє, мовби хто кинув необачно у молоде зело червоно-фіалкові вуглини з кострища, то дрок змахне жовтою шпагою суцвіття і погрожує комусь чи, може, кличе до себе джмелів... (А. Дрофань).

9. Зима притрусила землю пухнастим снігом, дуби-велетні позодягалися у сиво-золоті кожухи, берези стоять непогасними свічками, стовбури грабів чорні, грона калини мерехтять рубіновою кров'ю... (Є. Гуцало).

10. Не знаю, чи то з усіма таке діється, чи лише зі мною, спраглим усього рідного, тепер далекого від мене, але звуки пісні, що торкалися мого вуха, лягали перед очима фарбами, малювали мені з дивною яскравістю цілі образи (М. Коцюбинський).

11. Із-за лісу, з-за туману, місяць випливає, червоніє, круглолиций, горить, а не сяє, неначе зна, що не треба людям його світу, що пожари Україну нагріють, освітять (Т. Шевченко).

12. Лиш в пісні слово має повну силу, І то лиш в тій, що вистраждав народ, Бо в ній Душі такі правдиві крила, Що й нас підносять у часи незгод (В. Буденний).

13. Коли в дорогу ти збирався, казала мати, як прощавсь, щоб і чужого научався, й свого ніколи не цуравсь (Д. Білоус).

14. Боляче бачити, що навіть у вчителів, які знають свій предмет, виховання іноді перетворюється на жорстоку війну тільки тому, що ніякі духовні ниті не зв'язують педагога з учнями (В. Сухомлинський).

15. На світі у кожного сонце своє; Любенько живеться, як сонечко є, А згасне те сонце – і жити шкода, На світі без сонця усе пропада (В. Александров).

16. А Дніпр мов підслухав: широкий та синій, підняв гори-хвилі; а в очеретах реве, стогне, завиває, лози нагинає; грім гогоче, а блискавка хмару роздирає (Т. Шевченко).

17. Погортайте сторінки сивих віків, і вам відкриється багато поетичних таємниць, і ви почуєте голоси творців, імена яких так розгубила історія, що вже навряд чи знайдемо багатьох сіячів, чия поетична нива, ставши народною, квітує й сьогодні на нашій землі (М. Стельмах).

18. О боже мій милий! Тяжко жить на світі, а хочеться жить: хочеться дивитись, як сонечко сяє, хочеться послухать, як море заграє, як пташка щебече, байрак гомонить або чорнобрива в гаю заспіває... (Т. Шевченко).

19. Хто любить сонце, той в душі ясніє, Хто любить квіти, той не знає зим: Він розквітає і завжди весніє, Радіє світлом сонячним, ясним (М. Тарновський).

20. У товаристві лад – усяк тому радіє; Дурне безладдя лихо діє, І діло, як на гріх, Не діло – тільки сміх (Л. Глібов).

21. Не може кермувати той людьми, хто сам не бачить шляху із пільми, не може дати волю той народу, хто душу закував у темноту (Д. Павличко).

22. Книги – морська глибина: хто в них пірне аж до дна, той, хоч і труду мав досить, дивнії перли виносить (І. Франко).

23. Чужина – могила, чужина – труна, душа на чужині, як чайка, смутна, літає і квилить в сльозах без гнізда: навік його змила бурхлива вода (О. Олесь).

24. Скільки б не судилося страждати, Все одно благословлю завжди День, коли мене родила мати Для життя, для щастя, для біди (В. Симоненко).

25. Любов виростає з лагідного дотику маминих рук і ласкавого маминого слова, з тихої колискової і веселки в небі, з квітки і вишні або яблуні під вікном, бо в квітці і дереві так багато добра до людини, що, раз торкнувшись цнотливої дитячої душі, воно впродовж цілого життя зоріє, як неопалима купина (Я. Гоян).

26. Можна любити моря, океани, можна мріяти про них, але не можна нічого в світі так не любити, як велику річку, велику свою воду, що тече безупинно поміж рідних берегів (О. Довженко).

27. Школо моя! Радість моя! Невпізнанною зробили тебе роки, а ти в моїй пам'яті живеш такою, якою побачив уперше, коли ступив на твоє подвір'я ще молодим та зеленим учителем (Ю. Збанацький).

28. Життєва істина проста, Вона завжди була і буде: В людей душевних – доброта, А вічне зло – в мізерних людях (В. Буденний).

29. Лише той гідний світлого майбутнього, хто свято шанує минуле, пишається героїчною історією свого народу і все робить для того, щоб сучасне було не менш славне, щоб уписалося воно золотими сторінками на скрижалі історії (І. Цюпа).

30. Мені здається, може, я не знаю, – Було і буде так у всі часи: Любов, як сонце, світу відкриває Безмежну велич людської краси (В. Симоненко).

31. Де ворог з дитини знушається люто, де рідну людину в залізо закуто, заграй, сивий Дніпре, вітрами, подми, щоб бачили ми твої хвилі ревучі, батьків непідкорених, доли і кручі, стежки і дороги, де вирости ми (А.Малишко).

32. А восени підкрадуться морози, На серце томлене накинеться зима, І не роса паде – поллються тихі сльози, Що є, мов, каяття, та вороття нема (Л. Глібов).

33. Усе життя готуйся до хвилини, Коли життям ти зможеш довести, Що сильна духом народилась ти, Що в грудях не шматок глевкої глини, а людське серце щире ти несеш, Гартоване на вогнищах руїни, Любові повне й віддане без меж Ясним, суворим зорям Батьківщини (Л. Первомайський).

34. Хто йшов до перемоги по дорогах, встелених вогнем, крізь люті заметілі й спеку, крізь концтабори, партизанські ліси і героїчні піхотинські окопи, той знає, якою ціною дісталась перемога, скільки чесною героїчною крові запеклось у її підвалинах (О. Гончар).

35. Як тая Тінь, так щастя між людьми, І бачили, і знаєм ми, Біжить воно за тим, хто не шукає, А той, хто хоче, не піймає (Л. Глібов).

36. Шелестить пожовкле листя, гаснуть очі, заснули думи, серце спить, і все заснуло, і не знаю, чи я живу, чи доживаю, чи так по світу волочусь, бо вже не плачу й не сміюсь... (Т. Шевченко).

37. Поганий той учитель, який лише повідомляє істину, мудрий той, що відкриває її і вмє вести своїх учнів по шляху пізнання так, щоб діти дивувалися з чарів отого відкриття, прагнули зробити життя ще кращим (В. Сухомлинський).

38. Давно те минуло, як тими шляхами, де йшли гайдамаки, – малими ногами ходив я, та плакав, та людей шукав, щоб добру навчили (Т. Шевченко).

39. Поле зелене – вітру б краплину, Бо задихнеться тут, на картині, В душній кімнаті, де піаніно імпровізує спів солов'їний (В. Буденний).

40. Якою дорогою була кобза козакові, бачимо в тій козацькій думі, де мовиться, як козак, вмираючи у дикому степу від спраги й голоду, в останню мить свого життя звертається до кобзи і називає її "дружиною вірною" (З української старовини).

41. Обіруч неї (доріжки) підіймається густа трава, ще зволожена буйною росю, що в скісному промінні сонця, яке деінде пробивається крізь крони дерев, зблискує самоцвітними барвами райдуги (А. Дрофань).

42. Думаю про нашу Україну, яка віками тяжко двигає хрест своєї долі, і вірю в її воскресіння, і чекаю її воскресіння, бо мусить же прийти спокута за все вчинене нам зло, бо таку міру зла не зазнав, певне, ні один народ у світі (Я. Гоян).

43. Там, де Лючка круто в'ється, де хати в садках, де мене носила мати в поле на руках, там я знаю кожну стежку, кожен камінець, там узяв я пісню в серце із людських сердець (Д. Павличко).

44. Я так люблю весни прихід бурхливий, коли сади, як в мареві, в цвіту, і літа жар, коли п'ють сонце ниви, багрець гаїв у осінь золоту (В. Сосюра).

45. Але воно живе – забуте й незабуте, а час не зупиняється, а молодість біжить, і миті жодної не можна повернути, щоб заново, по-іншому прожити (В. Симоненко).

46. Катерина Білокур мовби розповіла світові, який талановитий її народ, як розвинуте в ньому від природи естетичне почуття, яка сприйнятлива його душа до всього того, що ми називаємо прекрасним (О. Гончар).

47. Очі справжнього хлібороба завжди повняться радістю, коли він бачить, як навесні оживає земля, купається в молочних випарах туманів і проростає першим зелом трава... (І. Цюпа).

48. Коли ми розглядаємо навколишню природу рідного краю, милуємося мальовничими краєвидами, зеленими долинами й узгір'ями, нам здається, що так було споконвіку, що природа лишається незмінною (І. Цюпа).

49. Якщо ти байдуже пройшов повз слабкого й беззахисного, якщо очі твої залишилися незрячими, а душа глухою – ти виростеш жорстоким, а жорстокість – це слабкість, помножена на підлість (В. Сухомлинський).

50. В Україні обрядове вживання хлібного зерна на весіллях відзначається особливою вигадливістю: на подвір'я виносять лаву, на неї ставлять "діжу", покриту чистим рушником, на "діжу" кладуть той хліб, котрим батьки благословляли свого сина, і грудку солі (М. Сумцов).

51. І хоч тепер уже лягла утома і борозни прорізали чоло, – я все ж радий, що кожному кому в своїх піснях я напоїв теплом (Д. Фальківський).

52. Багато народів дали людству великих співців, але я не помилюсь, коли скажу, що будь-який поет будь-якої епохи міг би позаздрити тій славі і тій воістину всенародній любові, якими овіяне ім'я Шевченка в нашій країні (С. Чабанівський).

53. Нехай не знає втоми та рука, що добре зерно в добру землю сіє, що зневажає чорні суховії і щедра, як напровесні ріка (М. Рильський).

54. Коли в твої очі дивлюся – Здається мені: Мов бачу я небо прозоре, Мов бачу брильянтових зір ціле море, Що десь там горять-усміхаються, Чудові, ясні!.. (П. Тичина).

55. Тихо падає дощ, наче слово твого заповіту, щоб недремний сівач уставав до роботи засвіту: поле спрагло чекає (Б. Олійник).

56. Суму кожному вистачає, природі теж, бо недарма в попелі хмарин зотліває сонце і осипаються осокори, і горобці випивають очі соняшникам (М. Стельмах).

57. Вода мерехтіла, вода світилась різними барвами, вода міняла настроїв, де всміхалась по-дитячому щиро, а де стриманіше, вода наче пісню співала весь час, пісню, в якій вона жила так само, як у річці... (Є. Гуцало).

58. Пройшла гроза – і знову літня проза: Парує степ, і оживає ліс, і горобці, неначе з-за куліс, Упали табуном на просо (В. Симоненко).

59. Всі книги прочитай, що дивляться ласкаво, пізнай слова природи свого краю – і, може, лиш тоді будеш мати право сказати усім: нічого я не знаю (В. Крищенко).

60. Васильки у полі, васильки у полі, І у тебе, мила, васильки з-під вій, І гаї синіють ген на видноколі, І синіє щастя у душі моїй (В. Сосюра).

61. Кудись біжимо, бо веселі та юні, і стелить весна нам шовки напоказ, а нашої мрії вітри семиструнні мелодію щастя складають для нас (В. Крищенко).

62. Україно моя, мені в світі нічого не треба, Тільки б голос твій чути і ніжність твою берегти, Ми ж виходили в ніч на закурену стежку широку, І сестра наша, доля, вела од зорі до зорі (А. Малишко).

63. Молитовну тишу лісу то тут, то там порушує суха галузка або їжак, який збирає листя, щоб накрити свою хатку на зиму (В. Гжицький).

64. Пишіть листи і надсилайте вчасно, Коли їх ждуть далекі адресати, Коли є час, коли немає часу І коли навіть ні про що писати (Л. Костенко).

65. Німотний кипарис, хороший мій знайомий, суворо зводиться в мінливі небеса, – а тут, внизу, квітки, янтарна тут оса їх світлий дар несе в тісні свої хороми (М. Рильський).

66. Я жив би двічі і помер би двічі, якби було нам два життя дано, щоб людству чесно глянути у вічі, незганьбленим зберігши знамено (Б. Олійник).

67. Нехай собі скрипить полів завія люта, Де білі килими встеляють шлях опліч, А скрипонька дзвенить, морозами не скута, А кінь по щастя мчить в мою різдвяну ніч (А. Малишко).

68. Немов і сонце недавно зайшло, і стежку було видно, а то враз споночіло, на небі зорі висіялися, по землі туманець послався, сивий і негустий, як Чумацький Шлях угорі (Г. Тютюнник).

69. Правда, я зігнувся в бурі життєвій, і тремтить останнє листя моїх мрій, але в серці й досі ще огонь палає, і рука то кобзу, то меча тримає... (О. Олесь).

70. Я люблю, як ти розкриваєш свої вії, прижурений житній цвіт, я люблю, як ти довірливо дивишся на мене очима волошки і озиваєшся косою в лузі, перепілкою в полі (М. Стельмах).

71. Мовчать листки промоклі, І срібло крапельок свій зупинило біг, неначе дивляться в малюсінські біноклі на мене очі їх... (В. Сосюра).

72. Сиплеться, осипається листя, гнуться, горбляться берези, плаче і посміхається крізь сльози осінь і напрошує журбу на мою наболілу душу (М. Стельмах).

73. Сон літньої ночі колись мені снився, коротка та літня нічка була, і сон був короткий, – він хутко змінився і зник, як на сході зоря розцвіла (Леся Українка).

74. Живе, безпосереднє, повсякденне спілкування з дітьми – джерело думок, педагогічних відкриттів, радостей, смутку, розчарувань, без яких немислима творчість у нашій праці (В. Сухомлинський).

75. Я бачив, як зірниця впала, як на снігу вона палала, як сніг, біліший від лілеї, вночі іскрився біля неї (Д. Павличко).

76. Човни у пристанях, і згорнуто вітрила, як перечитані від милої листи, у лісі паростка живого не знайти, у полі хліб людський людська рука косила (М. Рильський).

77. Як і все прекрасне, мова народу не повинна б потребувати захистів, вона має бути нашим життям, нашою повсякденністю, адже ми цю мову берегли на фронтах, вона допомагала нам бути людьми (О. Гончар).

78. Чи ж дано запам'ятати ту благодатну мить, коли білими крилами чистоти війнула над нами колицька або перший раз усміхнулася нам мама, коли блиснуло у небі сонце і земля постелилася для першого-найпершого кроку? (Я. Гоян).

79. Щоб Україні дорогій здобути іншу, кращу долю, щоб повернуть народу волю і визволить край любий свій – гріхи татар, гріхи ляхів... на себе б я прийняв без слів (Д. Старицька-Черняхівська).

80. Бач, як нахиляється небо над заплавами, Мовби прислухається ніч до таємниць, Ніби в неї вуха є, ніби в неї право є Доторкатись холодом до моїх зіниць (Петро Зуб).

81. Коли б спитав мене хто-небудь, яку я музику любив у ранньому дитинстві, який інструмент, яких музик, я б сказав, що більш за все я любив слухати klepanня коси (О. Довженко).

82. У тиші, що лягла на лісницьке таборище, чути було, як потріскує сухий хмиз у вогнищі та попискують ластівки, низько кружляючи над водою озера (А. Дрофань).

83. Люблю зимовий ранок у Карпатах, Коли у тиші аж рипить мороз, Коли з-під снігу виглядають хати, Немов чекають здалека когось (Петро Зуб).

84. Місяцем укутаюсь, обгорнуся зорями, Ляжу під березами в трави золоті, І до ночі, доленько, все переговоримо, Ніби знову пройдемо пройдені путі (Петро Зуб).

85. Де чулась мова колоскова – Там мертва зона залягла, І навіть пісня колоскова Бомжує, вигнана з села (Д. Іванов).

86. Сніг лежить, а яблука висять, Із останніх сил вчепившись в гілку, Снігурами угорі горять, А зима на них вже гострить пилку (Д. Іванов).

87. І з літечком я не прощався, Обкупаний його теплом, Я цілував його за щастя, Яке воно мені дало (Д. Іванов).

88. Дивись: де сонце умивалось, Там стільки крапель золотих Кульбабиних в траві зосталось, Що й небо мружиться від них (Д. Іванов).

89. Невдовзі стане осінь жовтолиця Над люстром ставу, сіючи печаль; Неначе краплі воску, вмерзне листя В прозоро-синій втишений кришталь (Д. Іванов).

90. Мине печаль, мине зажура, якщо життям до Бога йдеш... (О. Мамчич).

91. Коли заплющиш очі – Листопад, І жовтий сон злітає, Наче казка, Вкриває землю Вересневий лад І кличе дощ, Замріяний невчасно... (О. Мамчич).

92. Усе життя йдемо до Бога, Прочани Долі та небес, Лиш невідомо, де ж дорога І віри та любові хрест... (О. Мамчич).

93. Нитками пустих обіцянок Наосліп прядуться роки, І я повертаюсь На ганок Хатини, Де рідні батьки... (О. Мамчич).

94. Ще до осені лишилось Кілька літ, Знову кличуть весни-крила У політ, Відкриває сонце стежку В небеса – Та минають негаразди І гроза (О. Мамчич).

95. Кохання вічне, Як химерний світ, Його пізнати не дано Нікому, І знов пірнаю Крізь багаття літ В цю блискавку Та божевілля грому (О. Мамчич).

96. Наче сонце беру в долоні І торкаюсь губами неба – Так чарують троянди червоні, Їх зривати сьогодні Не треба (О. Мамчич).

97. Весна подарує Зелене намисто І райдугу сонцю – У снах, А осінь зірве Все замріяне листя, Дощі поселивши В словах... (О. Мамчич).

98. Вже зів'ялий листок На долоні, Почорнівши, Незручно лежить, Завмира в дощовому Полоні, Бо безсилий Любити і жить (О. Мамчич).

99. Скнара-осінь приборкала Сонце І втомилась від сивих Років, Тільки стука дощем У віконце І лякає Бездушністю злив... (О. Мамчич).

100. Благаю мить, Що залишилась, Благаю день, Що вже мина, Благаю сонце – Дай же крила І пісню, Що в душі луна... (О. Мамчич).

101. Я – Жінка, Всупереч гріхам І всім закляттям Ненаситних весен, – Собі не зраджу, Сонця – не віддам І знову у зірках палких Воскресну... (О. Мамчич).

102. Помандрую за осінню Зранку, Пошукаю вечірню струну І, відсунувши ночі фіранку, Літню спеку собі Поверну... (О. Мамчич).

103. І з кожним днем усе частіше Мене вимучують думки: Що я надбав... Що я залишу... Й чи дозбираю колоски... (В. Буденний).

104. В житті моєму – ще не осінь, Якраз пора серпневих жнив: Літа влягаються в покоси, А так, неначе ще й не жив (В. Буденний).

105. Поглядом чомусь усе частіш Я голублю білі хризантеми, Що об себе розбивають темінь, Й на душі стає мені світліш (В. Буденний).

106. Незчувсь, як одгули хрущі, По всіх-усюдах править літо; Деркач на лузі сумовито Піснями бавиться вночі (В. Буденний).

107. Зацвіли, забуяли вишні, Забіліло кругом вночі, І кантату весни одвічну Замузичили знов дощі (В. Буденний).

108. Нарешті закосичилась весна, Втекли у безвість холоди завзяті: У когось в клуні клеплеться коса, Хоч рано косовицю починати (В. Буденний).

109. І тумани, і роси Після довгих ночей, Зацілована осінь Ронить листя з плечей, Обнімаючи ніжно Мою душу вві сні, На побачення пізно Кличе, мов навесні (В. Буденний).

110. В байдужих свій спокійний заповіт, У них свої, неписані закони: Байдужістю наповнить білий світ, Аж поки він од неї не схолоне (В. Буденний).

111. Щоб впевнитись ще більше в слові, Щоб не накликать ним біди – Дозиметр честі і любові Я у собі ношу завжди (В. Буденний).

112. По життю я іду кимсь давно вже протореним курсом Під зорею судьби, що проміниться дивно в мені, До очищення йду крізь оману земної спокуси, Несучи у собі негаразди і болі земні (В. Буденний).

ТЕСТИ

1. Установіть відповідність між складносурядними реченнями та їх характеристиками.

А – ССР розділового значення;

Б – ССР зіставного значення;

В – ССР єднального значення;

Г – ССР приєднувального значення.

А	
Б	
В	
Г	

- 1) А літо йде полями і гаями, і вітер віє, і цвіте блакить (А. Малишко).
- 2) Повінь цього року була невелика, та й вода вже трохи спала (Ю. Мушкетик).
- 3) Люди орють землю, а літа – душу (М. Стельмах).
- 4) Або вільний вітер пронесеться, або мороз ударить (Марко Вовчок).

2. Установіть відповідність між складносурядними реченнями та їх характеристиками.

А – протиставне ССР;

Б – ССР власне зіставного значення;

В – ССР зіставно-протиставне;

Г – ССР зіставно-єднального значення.

А	
Б	
В	
Г	

- 1) Посріблені ліси окуталися тінню, а небосхил горить і віти золотить (М. Рильський).
- 2) Боець з хибами – все-таки боець, а муха без хиб – всього лиш бездоганна муха (О. Довженко).
- 3) На самій полонині вгніздилося сонце, а в його проміннях з сумовитим курликанням пролітає журавлиний ключ (М. Стельмах).
- 4) На столі з-під рушника виглядає житній хліб, а рядом темніє пучок польових волошок (С. Васильченко).

3. Установіть відповідність між складносурядними реченнями та їх характеристиками.

А – зіставно-протиставне ССР;

Б – власне протиставне ССР;

В – єднальне ССР з відтінком наслідку;

Г – власне єднальне ССР.

А	
Б	
В	
Г	

- 1) Ялинка затремтіла від низу до вершечка, і кілька зелених глиць упало на сніг (М. Коцюбинський).
- 2) Згода дім будує, а незгода руйнує (Народна творчість).
- 3) Щось поет хотів відмовить на недбалу горду мову, та вже сонечко червоне заховалось за діброву (Леся Українка).
- 4) Сичі в гаю перекликалились, та ясен раз у раз скрипів (Т. Шевченко).

4. Установіть відповідність між складносурядними реченнями та їх характеристиками.

А – розділове ССР;

Б – градаційне ССР;

В – єднально-перелічувальне ССР;

Г – власне протиставне ССР.

А	
Б	
В	
Г	

1) Ясно ще осіннє сонце сяє, та холодом осіннім вже в повітрі потягає (І. Франко).

2) Не заgrimів ні грім у хмарах, ні зловісні блискавки не розкрояли неба врочистим спалахом (О. Довженко).

3) Чи то снилось мені, чи то справді було (М. Нагнибіда).

4) Не тільки тужна пісня лилася із змученої душі матері, а й пропікали сльози гарячі сліди на її обличчі (Г. Тютюнник).

5. Установіть відповідність між складносурядними реченнями та їх характеристиками.

А – ССР з пояснювальним значенням;

Б – власне єднальне ССР;

В – ССР з приєднувальним значенням;

Г – протиставно-компенсувальне ССР.

А	
Б	
В	
Г	

1) Дніпро спокійно шумить і реве, і мла стоїть стіною від землі до неба, глухого, беззоряного (О. Довженко).

2) Влаштували домашні арешти вїтам, тобто тримали їх під вартою на час страйку (І. Вільде).

3) На гору доступитися нелегко, зате з гори зручніше боронитись (Леся Українка).

4) Іншим стало слово, обпалене вогнем, загартоване в горнилі людських страждань, та й люди ніби стали іншими (А. Малишко).

6. Установіть відповідність між складносурядними реченнями та їх характеристиками.

А – зіставно-протиставне ССР;

Б – єднально-перелічувальне ССР;

В – градаційне ССР;

Г – єднально-наслідкове ССР.

А	
Б	
В	
Г	

1) Більшість із нас, на жаль, не підготовлені до спілкування з природою, а тому завдають їй великої шкоди... (А. Чала).

2) Якраз в озерній глибині котив колеса вогняні рожевий ранок на луги; а крук очима їх ловив та з жердки кидав в чорний діл... (Т. Осьмачка).

3) І грає кольорами білий сніг – і взимку вабить барвами Полісся (М. Сингаївський).

4) Не тільки в малярській роботі О. Довженка позначилось навчання в Берліні, але й в кіно він приніс з собою сталу художню культуру (З журналу).

7. Установіть відповідність між складносурядними реченнями та їх характеристиками.

А – протиставне ССР;

Б – ССР з приєднувальним значенням;

В – розділове ССР;

Г – єднально-наслідкове ССР.

А	
Б	
В	
Г	

1) Гроза минула, і пахучі квіти усі в краплинах (М. Рильський).

2) А мати хоче научати, так соловейко не дає (Т. Шевченко).

3) Хоч криком кричи, хоч сядь та й мовчи (Народна творчість).

4) Запрягайте коні в шори, коні воронії, та й поїдем доганяти літа молодії (Народна творчість)

8. Установіть відповідність між складносурядними реченнями та їх характеристиками.

А – єднальне ССР з відтінком наслідку;

Б – розділове ССР;

В – ССР з приєднувальним значенням;

Г – протиставне ССР.

А	
Б	
В	
Г	

1) Життя не має ціни, а воля дорожча за життя (Народна творчість).

2) Всім серцем любіть Україну свою – і вічні ми будемо з нею (В. Сосюра).

3) То вітерець дихне, то коник в житі засюрчить (Л. Глібов).

4) Люблю весну, та хто її не любить на цій чудесній радісній землі (В. Сосюра).

9. Установіть відповідність між складносурядними реченнями та їх характеристиками.

А – розділове ССР;

Б – ССР з єднальним значенням;

В – протиставне ССР;

Г – зіставно-протиставне ССР.

А	
Б	
В	
Г	

1) Чарівне море, та наймиліша серцю таки земля (Р. Іваничук).

2) То мати гукає, то мати шепоче, мене виряджаючи в дальню дорогу (П. Воронько).

3) Лиш храм збудуй, а люди в нього прийдуть (Л. Костенко).

4) Я стаю ніби меншим, а навколо більшає, росте і міниться увесь світ... (М. Стельмах).

10. Установіть відповідність між складносурядними реченнями та їх характеристиками.

А – ССР з єднальним значенням;

Б – розділове ССР;

В – протиставне ССР;

Г – ССР з приєднувальним значенням.

А	
Б	
В	
Г	

- 1) Все спить, однак я не сплю (М. Рильський).
 - 2) Ані птиця не порхала, ані вітер не віяв (Марко Вовчок).
 - 3) Вовки перевелись, і навіть саме слово "вовк" вважалося вже наче дідовою лайкою... (О. Довженко).
 - 4) Чи прийде щаслива зустріч і чи далеко вона? (О. Довженко).
11. У якому реченні допущено пунктуаційну помилку?
- А Запахла осінь в'ялим тютюном, та яблуками, та тонким туманом, і свіжі айстри над піском рум'яним зоріють за одчиненим вікном (М. Рильський).
 - Б Місяць на небі сяє і з білої піни туману встають якісь постаті... (Дніпрова Чайка).
 - В Обрій почала огортати все густіша і густіша темрява, і небо стало схожим на густо розведену у воді синьку (Гр. Тютюнник).
 - Г Раптом подвір'я здригнулося й ґрунт заходив під ногами (Ю. Смолич).
12. У якому реченні допущено пунктуаційну помилку?
- А Ще квітнуть зорі і в діброві зозулі ще не одцвіли (Г. Світлична).
 - Б Ще порух руки – і з води виважується трепетний золотий зливоч рибини (М. Стельмах).
 - В Так по зимі приходять весни і по грозі сіяє синь (В. Сосюра).
 - Г Гудуть машини на шляхах, і мішки з зерном лежать у кузовах сито, заколисано (Є. Гуцало).
13. У якому реченні допущено пунктуаційну помилку?
- А До кого пригорнуся і хто приголубить? (І. Котляревський).
 - Б По узбіччю дороги то ліс зеленів сосновий, то берези біліли (Є. Гуцало).
 - В Десь коні ржуть, і глухо грають сурми (Л. Костенко).
 - Г Яке чудове море і як легко дихається біля нього! (Ю. Збанацький).
14. У якому реченні допущено пунктуаційну помилку?
- А Зрідка спросоння заскрипить журавель, або гупне біля якогось похиленого тину росяне яблуко (М. Стельмах).
 - Б Синій місяць химерною грою опромінив узор на вікні, і ридає рояль за стіною про далекі, загублені дні (В. Сосюра).
 - В Тільки вода десь на дні лоскотала каміння та шелестіли крилами кажани (Гр. Тютюнник).
 - Г Настає вечір, і лізе на небо червоний місяць (Ю. Яновський).
15. У якому реченні допущено пунктуаційну помилку?
- А Вже цвіла шовкова трава – ковила, і степ вкотре змінював своє вбрання (В. Чемерис).
 - Б Цвіте спориш і заростає стежка (Л. Костенко).

- В Хай дружби непогасної крило гірке від тебе відганяє зло і хай у час останній свій про сина спокійно я подумаю: людина! (М. Рильський).
- Г Вітер ударяв по струнах кобзи, і вона жалібно квилала (І. Пільгук).
16. У якому реченні допущено пунктуаційну помилку?
- А А вже з кінця квітня рівнини стають барвистими, і на бурому тлі степу то там, то тут темніють фіолетові озерця (В. Чемерис).
- Б Іду, отруєний, прибитий, іду, несучи пекельний біль, і голос мій несамопитий луна і гасне серед піль (О. Олесь).
- В Ліс уже скинув листя, став чорний, прозорий, і тільки земля яскраво палахкотіла жовтим і червоним вогнем (В. Горбатюк).
- Г Сплітають верби тіннявий намет, і шепче казку сонний очерет (Яр Славутич).
17. У якому складносурядному реченні між предикативними частинами кома (тире) не ставиться (розділові знаки пропущено)?
- А Чи то настане нічка темна чи то веселий день шумить (Л. Глібов).
- Б Уже й збігла вода і тільки де-не-де в маленьких калюжах спалахує рання зоря (В. Земляк).
- В Минулася буря і сонце засяло (М. Рильський).
- Г Уночі була гроза а ранок видався на диво (С. Васильченко).
18. У якому складносурядному реченні між предикативними частинами кома (тире) не ставиться (розділові знаки пропущено)?
- А Вечоріло і тіні від висот вже завалювали міжгір'я (О. Гончар).
- Б Дерево стояло ще голе однак на віттях його вже починалося пташине життя (Ю. Бедзик).
- В Квітчастий луг і дощик золотий (П. Тичина).
- Г Заходить сонце і тони осінніх кольорів міняються щохвили (С. Васильченко).
19. У якому складносурядному реченні між предикативними частинами кома (тире) не ставиться (розділові знаки пропущено)?
- А Дерева тільки-но почали вкриватись ніжним листом і крони їх здаються прозоро-зеленими хмаринками (В. Гжицький).
- Б Знов розвиваються каштани і затопив Дніпро луги (Л. Дмитерко).
- В Я співаю пісню морю і воно мені співає (О. Олесь).
- Г Уже вишневі зацвіли сади і сніг пахучий падає на воду (М. Рильський).
20. У якому складносурядному реченні між предикативними частинами кома (тире) не ставиться (розділові знаки пропущено)?
- А Хай вітер знамена колише й співають в садах солов'ї! (В. Сосюра).
- Б Минає день і світ згасає і найсвітліший промінь згас (М. Рильський).
- В То комиш упаде в око то дим тріпоче в повітрі (М. Коцюбинський).

- Г Студений вітер б'є в холодні вікна і олов'яний важко дише став (М. Рильський).
21. У якому складносурядному реченні між предикативними частинами кома (тире) не ставиться (розділові знаки пропущено)?
- А Найменший шелест або стук і моє серце падає і замирає (М. Коцюбинський).
- Б Чи ти мій сон чи ти моя уява чи просто чорна магія чола? (Л. Костенко).
- В Почалася у сонця безсонниця і подовшали раптом дні (В. Симоненко).
- Г Вже листопад підкрався з-за дубів і гай знімає золоту перуку (Л. Костенко).
22. У якому складносурядному реченні між предикативними частинами кома (тире) не ставиться (розділові знаки пропущено)?
- А Мабуть скоро зажовтіє листя і засумує старий дуб (М. Хвильовий).
- Б Чуєш у собі поклик поезії але хто навчить тебе її чародійницьких тайн? (О. Гончар).
- В Задихав березняк зеленими устами і перший пролісок, аж білий до нестями, тоненьку ніжку звів (А. Малишко).
- Г Ще минула хвилина-друга і грім ударив десь збоку (І. Сенченко).
23. У якому складносурядному реченні між предикативними частинами замість коми потрібно поставити тире?
- А Дунув вітер понад ставом, і сліду не стало (Т. Шевченко).
- Б Достигла нива колосиста, і зріють яблука в саду (М. Терещенко).
- В Річка широка та глибока, а вода синя та чиста; і котиться вона, виблискуючи та шумуючи (Марко Вовчок).
- Г Гаї спинились над водою і тихо входять в клекіт рік, і хмелем бродить під корою в березах чистий, свіжий сік (М. Стельмах).
24. У якому складносурядному реченні між предикативними частинами замість коми потрібно поставити тире?
- А Із гілочки зросла в пісках верба, а з пісні в світі виросло безсмертя (С. Летюк).
- Б Вклонився вечір сонячному дню, і ніч вклонилась ранку золотому (О. Пахльовська).
- В Стоїть над нами Всесвіт у зоряній кольчuzі, і повен місяць сходить над нами, ніби щит (Л. Костенко).
- Г. Де не візьметься вітрець, і задзвеніли раптом очерета сопілками (В. Шевчук).
25. У якому складносурядному реченні між предикативними частинами замість коми потрібно поставити тире?
- А ...І був вечір, і був ранок... (О. Мамчич).

- Б Закриється сонце вітрами, і зійде на землю пільма... (О. Мамчич).
- В ...Вкриває землю вересневий лад, і кличе дощ, замріяний невчасно... (О. Мамчич).
- Г Листопад, і жовтий сон злітає, наче казка... (О. Мамчич).
26. У якому складносурядному реченні між предикативними частинами замість коми потрібно поставити тире?
- А До сонця є одна дорога, і я по ній повинен йти (В. Буденний).
- Б Верта овеснена краса бджолиним роєм на осоння, і сонце в голубій короні грайливо творить чудеса... (В. Буденний).
- В Прихилюся до синього мрева, й сивина засиніє моя... (В. Буденний).
- Г Ще бурчить громовиця, та небесний косар входить сонцем в світлицю з-за розвітрених хмар (В. Буденний).
27. У якому складносурядному реченні між предикативними частинами не ставиться кома (розділові знаки пропущено)?
- А Весняних яблунь білі паруси напнув зюйд-вест і мчать вони до літа... (В. Буденний).
- Б Зоріє синяво ожинник із верболозових долонь і, втративши свою невинність, в отавах мліє оболонь (В. Буденний).
- В Чому байдуже сонце сяє і небо з горя не впаде? (О. Мамчич).
- Г Немає ні кінця ні краю любові жадібній людській і знову весни зустрічаєм, забувши грізний водорій (О. Мамчич).
28. У якому складносурядному реченні між предикативними частинами ставиться кома (розділові знаки пропущено)?
- А В печі тріщав вогонь та сичав борщ (М. Коцюбинський).
- Б Зрідка пробіжить тут заєць або спиниться на кручі вовк (А. Шиян).
- В Край балки, проводжаючи потоки, петрів батіг сміється синьооко і коси розпустила ковила (В. Павловський).
- Г Радісно дихала ніч пахощами далекого степу і з подихами доносився невидимий шум чудових розмов її про землю (В. Підмогильний).
29. Позначте рядок, у якому складносурядне речення закритої структури:
- А Чи в степах пломеніють пожари, чи жар-птиця війнула крилом (М. Нагнибіда).
- Б Сідає сонце на вечірній пруг, а світ ще так висвітлюється денно (Г. Світлична).
- В Так в пилу на шляху наша мова була, і мислива рука її з пилу взяла (В. Самійленко).
- Г Так терпко пахнуть квіти на грядках, і жінки сміх когось бентежить грою (Г. Світлична).
- Ґ То пронесеться над болотом чайка, то промайне бистрий чибіс і грудкою впаде в ситу землю (А. Шиян).

30. Позначте рядок, у якому складносурядне речення відкритої структури:
- А Ой рад би я, матусенько, скоріше вернуться, та щось мій кінь вороненький у воротях спіткнувся (Народна творчість).
 - Б Тумани бродять попід вербами, як сиві велетні-діди, а промінь пригорщами черпає глибінь червоної води (Г. Світлична).
 - В Я весну ту люблю, та не світить мені зоря тиха блаженства й любові (Х. Алчевська).
 - Г Не знайшов я золотого схову, ані топірця, ані клейноду, та знайшов я пісню барвінкову, найдорожчий скарб мого народу (Д. Павличко).
 - Ґ Погасне день, і спопеліє ніч, та охолоне повногруде літо (О. Ольжич).
31. Позначте рядок зі складносурядним реченням, предикативні частини якого поєднані сполучником і і виражають умовно-наслідкові відношення:
- А Уже струмок у чистім полі узявся срібною лускою, і торохтять дерева голі гілками понад осокою (І. Світличний).
 - Б Журавлі тяглися на південь довгими ключами, і їх журливий гаркавий крик віддався в серці поета безмежною тугою (З. Тулуб).
 - В Всім серцем любіть Україну свою – і вічні ми будемо з нею (В. Сосюра).
 - Г Горіло над морем багаття, і море його не залило (Г. Чубач).
 - Ґ Зоставатися ночувати тут було небезпечно, і ми порішили зараз же покинути сей ненадійний захисток (О. Ольжич).
32. Позначте рядок з протиставним складносурядним реченням, у якому вид протиставлення – компенсуюче:
- А Моя любов чолом сягала неба, а Гриць ходив ногами по землі (Л. Костенко).
 - Б Моя хата не має ганку, зате вона має тепло і любов (Г. Чубач).
 - В Я вірю в кращий час, але душа болить! (В. Самійленко).
 - Г Ледь помітний північний вітрець відсвіжував обличчя, а гребені барханів майже не курилися (З. Тулуб).
 - Ґ ...Дочка вечерять подає, а мати хоче научати, так соловейко не дає (Т. Шевченко).
33. Позначте складносурядне речення, між частинами якого не потрібно ставити кому:
- А Сонце гріло та сяло і знов в садах стало чути щебетання птиць та співи соловейків (І. Н.-Левицький).
 - Б Де-не-де біля вирв синіє безводний полин або кущиться пахучий чебрець (О. Гончар).
 - В У всякого своє лихо і в мене не тихо (Т. Шевченко).
 - Г Вітер шурхотів верховіттями та поскрипував іноді стовбур до стовбура (Ю. Смолич).

34. Позначте складносурядне речення, між частинами якого не треба ставити кому (розділові знаки пропущено):
- А Весна процвіте і наново криниця простеле барвінком круті береги (Л. Первомайський).
 - Б Рясніє дощ і падає лункіше м'яких краплин розмірене биття (М. Бажан).
 - В Аж колись уранці зашуміли хвилі і громи заграли в сурми-голоси. (О. Олесь).
 - Г Грім одгримів і солодкою млостю спокою віє од цвіту вишень і сирої землі (М. Рильський).
 - Ґ Вишневі зацвіли сади і сніг пахучий падає на воду (М. Рильський).
35. Позначте складносурядне речення, між частинами якого не треба ставити кому (розділові знаки пропущено):
- А Вечоріло і тіні від висот вже запалювали міжгір'я (О. Гончар).
 - Б Низенький чоловік махнув рукою і машина зупинилась, від'їхавши трохи вперед (О. Копиленко).
 - В Коли-не-коли блискавиця з-за гори поморгувала та роздавався глухий поклик далекого грому.
 - Г І ти ясна і я прозорий і душі наші – мов пісні.
 - Ґ Хмари плинули над Сулою і на них відлітала весна (В. Симоненко).
36. Позначте складнопідрядне речення нерозчленованої структури:
- А Моє нечуване терпіння іще ніхто не перемиг, бо за терпінням є Трипілля, а за Черніговом – Черніг (Л. Костенко).
 - Б І якщо впадеш ти на чужому полі, прийдуть з України верби і тополі (В. Симоненко).
 - В І вже не знаю, на якій із хвиль моя ріка в твою впадає круто... (Г. Світлична).
 - Г Чорний клаптик ріллі мої навмисно залишили, щоб відкритість землі мене думать заставила (Г. Чубач).
 - Ґ Я нічого забути не вмю, хоч уже призабути могла б (Г. Чубач).
37. Позначте складнопідрядне речення розчленованої структури:
- А Ті, що народжуються раз на століття, умерти можуть кожен день (Л. Костенко).
 - Б В'яне серце моє од щасливих очей, що горять в тумані наді мною... (В. Сосюра).
 - В Хто робить багато справ нараз, той не зробить жодної гаразд (Народна творчість).
 - Г Мала зозуля все кує мені, щоб я не сміла більше сумувати (Г. Чубач).
 - Ґ В кінці греблі шумлять верби, що я насадила. Нема того козаченька, що я полюбила (Народна творчість).

38. Позначте складнопідрядне речення, у якому сполучний засіб що є сполучним словом:
- А Сонце пекло так, що й уночі степ пашів (В. Шевчук).
 - Б Я пам'ятаю, що ти любиш Бетховена (В. Симоненко).
 - В А справжня слава – це прекрасна жінка, що на могилу квіти принесла (Л. Костенко).
 - Г Здавалося, що загорожа не витримає й перекинеться (О. Олесь).
 - Ґ Михайлина зрозуміла, що її таємниця стала відома дівчинці (Ю. Збанацький).
39. Позначте складнопідрядне речення, у якому сполучний засіб що є сполучником:
- А Так мені чогось сумно й боязко, що аж серце моє мре (Марко Вовчок).
 - Б Климко переніс із гуртового барачного погребка ті запаси, що вони мали з дядьком про осінь (Г. Тютюнник).
 - В І той горіх, що з туги всох за нею, мені у тому слові шелестить (Б. Олійник).
 - Г Невдовзі таки знайшли велику миску меду, що була схована в княжій медовні (С. Покровський).
 - Ґ Це все було в двадцятому столітті, що грозами над нами пронеслось (В. Симоненко).
40. Позначте складнопідрядне речення з підрядним означальним (у всіх реченнях сполучним словом є слово де):
- А Де з беріз спадають чисті роси, цвіт калини приколола в коси (М. Юрійчук).
 - Б Де родилася, там і пригодилася (Народна творчість).
 - В Не буде діла, де вовк вівці стереже (Народна творчість).
 - Г Цвітуть осінні тихі небеса, де ти стоїш блакитна, мов роса (А. Малишко).
 - Ґ Там біди не буде, де є добрі люди (Народна творчість).
41. Позначте складнопідрядне речення з підрядним місця (у всіх реченнях сполучним засобом є слово де):
- А Любити жінку, цілувати слід, де йшла вона і думала про мене (М. Сингаївський).
 - Б Я славлю злотокоосу осінь, де смуток мій – немов рубін... (М. Драй-Хмара).
 - В Де б'ють у берег сині води, він найясніший між співців, сидів край моря, ждав погоди, манив вітрила кораблів (М. Рильський).
 - Г Любити жінку – відкривати світ, де святом зацвітає все буденне (М. Сингаївський).
 - Ґ Я вернувся в ту синь Дніпра, де сонце розвиднює тьму (П. Усенко).

42. Позначте складнопідрядне речення, у якому сполучний засіб як виконує функцію часового сполучника:
- А Послав листа і телеграму. Подякував за все, як міг (Д. Павличко).
 - Б У світі все було так, як сто і тисячі, і мільйони років тому (Ю. Збанацький).
 - В Як голодний благає шматок хліба, благав прислати йому «ради поезії святої» хоч один томик Лермонтова та пісні Кольцова (З. Тулуб).
 - Г Як дуб листочки пожовтілі тримає на своєму гіллі аж до травневого розмаю, отак і я своє кохання, зимою вбите спозарання, у серці юному тримаю (Д. Павличко).
 - Ґ Загубить гай принадливість свою, як ти наткнешся в ньому на змію (Д. Павличко).
43. Позначте складнопідрядне речення з підрядним з'ясувальним (в усіх реченнях сполучним засобом є слова звідки, куди):
- А Я вернувся в ту синь Дніпра, звідки сонце розвиднює тьму (П. Усенко).
 - Б Я дивлюся на хрести й уявляю собі, куди сягала їхня тінь... (Г. Тютюнник).
 - В І все ж Василь повернувся туди, звідки привели його дороги на Донбас (З газети).
 - Г Думкою за любими синами вона йшла, куди ішли вони (М. Бажан).
 - Ґ Мав ще одне пристанище, куди тікав щоразу (В. Шевченко).
44. У якому складнопідрядному реченні предикативні частини поєднуються сполучним словом?
- А У весняному повітрі загув вечірній дзвін, разносячи по місту людям звістку, що зайшло велике свято (С. Васильченко).
 - Б Я мрію про завтра, згадавши вчорашнє, щоб людям добро в сьогодніні творить (В. Буденний).
 - В Троянди паморозь іскристо-сива вкрила, хоч бідні пуп'янки ще прагнуть розцвісти (М. Рильський).
 - Г В старезній амфорі обвуглене зерно, що зберігалось тридцять три століття, я бачила в Єгипті (Л. Забашта).
45. У якому складнопідрядному реченні предикативні частини поєднуються сполучником?
- А А місяць, що перше висів серед ясного неба сірою, малопомітною плямою, під темним крилом ночі зразу ожив і засвітився білим чарівним огнем (С. Васильченко).
 - Б А он село, що зветься Лемеші (Л. Костенко).
 - В Пам'ятайте, що пісні Марусі Чурай – це енциклопедія українського життя XVII століття (Г. Ключек).
 - Г Синам, що віддають життя за отчий дім, наш Київ Золоті розкрилює Ворота (М. Рильський).

46. Установіть відповідність між складнопідрядними реченнями та різновидами їх підрядної частини.

- А – підрядне причини;
- Б – підрядне означальне;
- В – підрядне мети;
- Г – підрядне способу дії.

А	
Б	
В	
Г	

- 1) Щоб чорний ембріон намови у чорне зло не переріс, я вимірюю кожне слово дозиметром болючих сліз (В. Буденний).
- 2) Річки кохання спорожніли, бо у землі немає сил... (О. Мамчич).
- 3) Любове, не спиняй свого обману, що без провини криється в словах... (О. Мамчич).
- 4) Це було так, наче в її чорно-білий світ увірвався колір (О. Ульяненко).

47. Установіть відповідність між складнопідрядними реченнями та різновидами їх підрядної частини.

- А – підрядне займенниково-означальне «нереалізованої структури»;
- Б – підрядне з'ясувальне;
- В – підрядне порівняльне;
- Г – підрядне означальне;

А	
Б	
В	
Г	

- 1) Де ж ти, воля сліпого народу, що в століттях замкнула уста? (О. Мамчич).
- 2) Хто на чужих сльозах будує храм, в сльозах отих себе утопить сам... (В. Буденний).
- 3) І сниться заколисаним озимим, що вже ідуть комбайни за село (В. Буденний).
- 4) Ген-ген воркочуть цвітом вишні, немов злетілись голуби (Д. Іванов).

48. Установіть відповідність між складнопідрядними реченнями та різновидами їх підрядної частини.

- А – підрядне з'ясувальне;
- Б – підрядне міри і ступеня;
- В – підрядне означальне;
- Г – підрядне мети.

А	
Б	
В	
Г	

- 1) Довгі хвили надій не пускають дощів, що зірватися хочуть безкрило... (О. Мамчич).
- 2) Нелегко всі завії перейти, щоб трапить у міцні обійми друга (В. Буденний).
- 3) Ти чуєш, як співають зорі осанну весняній землі? (Д. Іванов).
- 4) Моя любов така гаряча, що власне серце обпіка (Д. Іванов).

49. Установіть відповідність між складнопідрядними реченнями та різновидами їх підрядної частини.

- А – підрядне означальне;
- Б – підрядне способу дії;
- В – підрядне мети;
- Г – підрядне місця.

А	
Б	
В	
Г	

- 1) Де горбатий місяць пілігримом по міжхмарній стежці шкандиба, сонній гречці зорі в білу гриву заплітає сутінь голуба (Д. Іванов).
- 2) Навряд чи зрадить сонце тим вітрам, що обіймають хмари мармурові... (О. Мамчич).
- 3) Вже примовкло сонце, мов скорилось долі... (О. Мамчич).
- 4) Я мрію про завтра, згадавши вчорашнє, щоб людям добро в сьогодніні творить (В. Буденний).

50. Установіть відповідність між складнопідрядними реченнями та різновидами їх підрядної частини.

- А – підрядне місця;
- Б – підрядне порівняльне;
- В – підрядне часу;
- Г – підрядне означальне.

А	
Б	
В	
Г	

- 1) І я повертаюсь на ганок хатини, де рідні батьки... (О. Мамчич).
- 2) Підем далі, де небо аж ллється в ліси і струшує з них листя (М. Стельмах).
- 3) Прокинувся, коли вже червоною габою зайнялося крайнебо (І. Пільгук).
- 4) Золоті хвилини линууть, наче бджоли мед несуть (О. Олесь).

51. Установіть відповідність між складнопідрядними реченнями та різновидами їх підрядної частини.

- А – підрядне міри і ступеня;
- Б – підрядне умови;
- В – підрядне причини;
- Г – підрядне допустове.

А	
Б	
В	
Г	

- 1) Скільки клубочку не витися, а кінець буде (Народна творчість).
- 2) Виточу, вигострю зброю іскристу, скільки достане снаги мені й хисту (Леся Українка).
- 3) Хто золоту порве струну, коли у гусях – дух Боянів? (М. Рильський).
- 4) Я ніколи у долі ще не просив ні хвилини для серця свого супокою, бо сорочка, пошита з морських парусів, прагне вітру, просторів, прибою (М. Нагнибіда).

52. Установіть відповідність між складнопідрядними реченнями та різновидами їх підрядної частини.

- А – підрядне з'ясувальне;
- Б – підрядне займенниково-означальне;
- В – підрядне причини;
- Г – підрядне означальне.

А	
Б	
В	
Г	

- 1) Все, про що думав зараз Черниш, неминуче пов'язувалось з Ясногорською (О. Гончар).
- 2) Поет не боїться від ворога смерті, бо вільная пісня не може умерти (Леся Українка).
- 3) Плакала сопілка в переході про Марічку, що шукала броду... (В. Буденний).
- 4) І хочеться знати, куди падає сонце (Ю. Яновський).

53. Установіть відповідність між складнопідрядними реченнями та різновидами їх підрядної частини.

- А – підрядне наслідкове;
- Б – підрядне способу дії;
- В – підрядне умови;
- Г – підрядне місця.

А	
Б	
В	
Г	

- 1) Коли б був я сокіл вільний, я б летів назустріч сонцю (О. Олесь).
- 2) Де мало слів, там більше правди (Народна творчість).
- 3) Ряди небілених хат з плоскими покрівлями стоять один за другим, так що покрівля одного дому служила подвір'ям для другого (М. Коцюбинський).
- 4) Творцям життя у пісні нашій жити так, як живе їх запал молодий (О. Довженко).

54. Установіть відповідність між складнопідрядними реченнями та різновидами їх підрядної частини.

- А – підрядне наслідкове;
- Б – підрядне супровідне;
- В – підрядне мети;
- Г – підрядне порівняльне.

А	
Б	
В	
Г	

- 1) Епохо, дай мені натхнення на всі шляхи, на всі роки, щоб я людини горде ймення підносив вище за зірки (М. Сингаївський).
- 2) Десь здалеку бриніла, як муха навесні, припинена пісня (М. Коцюбинський).
- 3) Весною довго не було дощів, що турбувало всіх (З газети).
- 4) На небі збиралися великі хмари, так що можна було сподіватися дощу (Н. Рибак).

55. Установіть відповідність між складнопідрядними реченнями та різновидами їх підрядної частини.

- А – підрядне порівняльне;
- Б – підрядне способу дії;
- В – підрядне допустове;
- Г – підрядне місця.

А	
Б	
В	
Г	

- 1) Де рідний край, там і рай (Народна творчість).
- 2) Розкриваються білі бегонії, наче келихи в ряд розставляються для гостей довгожданих, невиданих (О. Олесь).
- 3) Півні кричать у мегафони мальв – аж деренчить полив’яний світанок (Л. Костенко).
- 4) Долина храмів у душі залишиться, хоч всі склепіння храмам обвалились (О. Пахльовська).

56. Установіть відповідність між складнопідрядними реченнями та різновидами їх підрядної частини.

- А – підрядне допустове;
- Б – підрядне умови;
- В – підрядне причини;
- Г – підрядне часу.

А	
Б	
В	
Г	

- 1) Якщо кохаєш – знайдеш без адрес оцю хатину за морями снігу (Л. Костенко).
- 2) Людина відчуває свою слабкість тоді, коли її покидають надії (Б. Харчук).
- 3) Хоч підіймай його домкратом, а хам не стане демократом (Л. Костенко).
- 4) Найкращий день в житті сьогоднішній, бо може бути останнім (В. Крищенко).

57. Установіть відповідність між складнопідрядними реченнями та різновидами їх підрядної частини.

- А – підрядне з’ясувальне;
- Б – підрядне означальне;
- В – підрядне займенниково-означальне;
- Г – підрядне місця.

А	
Б	
В	
Г	

- 1) Ми любимо тих, що знали нас молодими (Л. Костенко).
- 2) Зіграй усе, що я тебе прошу (Л. Костенко).
- 3) Замету усі доріженьки, де ходила ти сумна... (О. Олесь).
- 4) Де лелека водиться, там щастя родиться (Народна творчість).

58. Установіть відповідність між складнопідрядними реченнями та різновидами їх підрядної частини.

- А – підрядне часу;
- Б – підрядне допустове;
- В – підрядне мети;
- Г – підрядне умови.

А	
Б	
В	
Г	

- 1) Сама втекла в сніги, у глухомань, щоб віднайти душевну рівновагу (Л. Костенко).
- 2) Як викине ячмінь колос, соловейко втратить голос (Народна творчість).
- 3) Пам'ять могла б убити нас, коли б не мала рятівної властивості забувати (Л. Первомайський).
- 4) Хоч людей довкола тебе так багато, та ніхто з них кроку не зупинить (О. Теліга).

59. Установіть відповідність між складнопідрядними реченнями та різновидами їх підрядної частини.

- А – підрядне означальне;
- Б – підрядне способу дії;
- В – підрядне міри і ступеня;
- Г – підрядне з'ясувальне.

А	
Б	
В	
Г	

- 1) Знаю музику настільки, щоб це розуміти (Леся Українка).
- 2) Люблю, коли нічна знемога у жили ллється (В. Сосюра).
- 3) Я заграю так, що ноги з хати виведуть тебе (В. Сосюра).
- 4) Хто поверне в рабство ту країну, де свободи стяг затрепетав? (М. Рильський).

60. Установіть відповідність між складнопідрядними реченнями та різновидами їх підрядної частини.

- А – підрядне означальне;
- Б – підрядне мети;
- В – підрядне причини;
- Г – підрядне умови.

А	
Б	
В	
Г	

- 1) І океанів тих немає, щоб вірні роз'єднать серця (М. Рильський).
- 2) І гнів твій добрий, бо в ім'я любові (А. Малишко).
- 3) Обсадимо лісом лани золотії, аби не палили тебе (земле) суховії (Народна творчість).
- 4) Якби мені черевики, то пішла б я на музики (Т. Шевченко).

61. Установіть відповідність між складнопідрядними реченнями та різновидами їх підрядної частини.

- А – підрядне наслідкове;
- Б – підрядне способу дії;
- В – підрядне з'ясувальне;
- Г – підрядне порівняльне.

А	
Б	
В	
Г	

- 1) Я покажу вам, де на колінах яблуні спить вітер (М. Вінграновський).
- 2) А ще через день заблакитніє фіалка, неначе шматки весняного неба впадуть на рівнини (В. Чемерис).
- 3) Теплий туман слався по полю і наливав балку по самі вінця, так що дерева потопали в ньому (М. Коцюбинський).
- 4) Вдар словом так, щоб аж дзвеніло міддю (П. Тичина).

62. Установіть відповідність між складнопідрядними реченнями та різновидами їх підрядної частини.

- А – підрядне часу;
- Б – підрядне умови;
- В – підрядне допустове;
- Г – підрядне означальне.

А	
Б	
В	
Г	

- 1) Якби я турбувався лиш про себе, вже б онімів давно від самоти (Д. Павличко).
- 2) Не буває біди, щоб прийшла назавжди (Л. Первомайський).
- 3) Уночі, як Чумацький шлях куряву простеле, вийди на Дніпро (П. Тичина).
- 4) Хай покинуть гнізда журавлі – тримайся серцем рідної землі (Я. Камінський).

63. Установіть відповідність між складнопідрядними реченнями та різновидами їх підрядної частини.

- А – підрядне наслідкове;
- Б – підрядне супровідне;
- В – підрядне умови;
- Г – підрядне допустове.

А	
Б	
В	
Г	

- 1) Як батька покинеш, то й сам загинеш (Народна творчість).
- 2) Як не мудруй, а правди ніде діти (Л. Глібов).
- 3) Неньчині обіруччя раз по раз занурювалися в діжу, од чого ослінчик аж двигтів (В. Скуратівський).
- 4) Вже в березні розвезло шляхи, так що ні проїхати, ні пройти (І. Цюпа).

64. Установіть відповідність між складнопідрядними реченнями та різновидами їх підрядної частини.

- А – підрядне з'ясувальне;
- Б – підрядне часу;
- В – підрядне місця;
- Г – підрядне мети.

А	
Б	
В	
Г	

- 1) І минуле було прожите для того, щоб ствердити майбутнє (М. Стельмах).
- 2) Буду тебе ждати там, де вишня біла виглядає з саду тихо і несміло (В. Симоненко).
- 3) Наливаймо, браття, кришталеві чаші, щоб кулі не брали голівоньки наші (Народна творчість).
- 4) О, як люблю іти я в полі, коли усе кругом як сон (В. Сосюра).

65. Позначте безсполучникове складне речення, між частинами якого слід поставити тире (розділові знаки пропущено):

- А Переконатися пора зробивши зло не жди добра (Д. Білоус).
- Б Одним заспокоюю себе у мене ще все попереду (В. Канівець).
- В У товаристві лад усяк тому радіє (Л. Глібов).
- Г Добре сказано Сенекою жорстокість народжується з посередності й слабкості (Є. Гуцало).
- Ґ Не повернуть минулого ніколи воно пройшло і вже здається миттю (М. Рильський).

66. Позначте безсполучникове складне речення, між частинами якого треба поставити тире:

- А Анка тремтить на порозі її ложниці постала тінь (Р. Іваничук).
- Б А серце зрозуміло цю тривогу його майбутності дають дорогу (М. Сингаївський).
- В Везе мені, мій вчителю, везе мої пісні в мені не повмирали (Г. Чубач).
- Г А вправо ступиш прірва і провал, і знову сплеск (О. Ольжич).
- Ґ Сталось диво тоді камінець засіяв і промінням ясним всіх людей здивував... (В. Самійленко).

67. Позначте безсполучникове складне речення, між частинами якого треба поставити двокрапку.

- А. Посієш впору збереш зерна гору (Народна творчість).
- Б Риплять колеса біжать неквапно коні (В. Шевчук).
- В Сонце сідає в пурпурові хвилі дібров долини дихнули туманом засміялися сині дороги... (М. Стельмах).
- Г Чую сокири дзвенять в закарпатському лісі (П. Дорошко).

68. Позначте безсполучникові складні речення з однотипними частинами відкритої структури.
- А Йдуть лугами тумани з Десни, на очах посивіли кульбаби, б'ють зозулі у дзвони весни (Д. Іванов).
 - Б Я частина Всесвіту, він в мені, я – в ньому (В. Буденний).
 - В Побачив диво-дивне вранці: на білій груші угорі живими гронцями рум'янцю погойдуються снігурі (В. Буденний).
 - Г Сивіє пісня моєї осені, крильми раз по раз на сполох б'є (В. Буденний).
69. Позначте безсполучникове складне речення з однотипними частинами закритої структури.
- А Ось-ось отава остання скоситься, в покоси вляжеться життя моє (В. Буденний).
 - Б Підмерзли перемоклі дні, сніг сіре листя припорошив, звільнившись від важкої ноші, зникає осінь вдалині (В. Буденний).
 - В Плакати хотілось – сльози не текли (О. Олесь).
 - Г Вересню, зі мною не лукав: в нас з тобою обопільна доля (В. Буденний).
70. Позначте безсполучникове складне речення з різнотипними частинами.
- А Я від буйних вітрів, я від синіх джерел, вглиб землі проросло мого серця коріння (В. Буденний).
 - Б Поглянь: вуалі білосніжні смагляві вишні надягли (Д. Іванов).
 - В Падолист тумани промива до півдня холодною росою, віддзвеніла в далеч наді мною бабиного літа тятива (В. Буденний).
 - Г Пора щедрот, пора осінніх вжинків, ледь-ледь не луснуть стиглі гарбузи (В. Буденний).
71. Позначте безсполучникове складне речення, між предикативними частинами якого ставиться тире (розділові знаки пропущено).
- А Отак не раз буває і в житті якась одна подія здатна все змінити (П. Гордасевич).
 - Б Плин часу подібний до плину ріки ріка тече повз береги не зупиняючись і на хвилину (В. Козаченко).
 - В Білі акації будуть цвісти в місячні ночі жагучі промінь морями залле річку і верби і кручі (В. Сосюра).
 - Г Все довкола стає натомленим це надходить зими пора (В. Буденний).
72. Позначте безсполучникове складне речення, між предикативними частинами якого слід поставити двокрапку (розділові знаки пропущено).
- А Не буде птахів серце людське стане черствим (М. Стельмах).

- Б Дивна річ наче вперше йому відкриваються оці ночі з темними шатрами лип з мигтінням зірок з віддаленим гудінням міста (Є. Гуцало).
- В Мрія ставала дійсністю дійсність була схожа на мрію (Л. Дмитерко).
- Г Вже темна осінь надійшла зів'ялий лист паде по листю повагом до нас грізна зима йде (С. Воробкевич).
73. Позначте безсполучникове складне речення, між предикативними частинами якого слід поставити крапку з комою (розділові знаки пропущено).
- А Не зорі падають із неба зірки ідуть на небеса (Ю. Рибчинський).
- Б І вітрові в полі гуляти не сила згорнув свої вільні широкії крила (В. Сосюра).
- В Скоро сонечко пригріє потечуть струмки темний гай зазеленіє зацвітуть квітки (О. Олесь).
- Г Мені ввижались лани діброви затока кучерява і лунка я чув леління рідної розмови і тихий шепіт верб коло ставка (М. Драй-Хмара).
74. Позначте безсполучникове складне речення, між предикативними частинами якого ставиться тире (розділові знаки пропущено).
- А Полум'яне листя сипле жовтень тужавіє нива задубіла (І. Драч).
- Б Бувають дивні на землі дива серед зими черешня зацвіла (Д. Павличко).
- В Душа пройшла всі стадії печалі тепер уже сміятися пора (Л. Костенко).
- Г Далеко на сході стало червоніти небо сонце сходило (О. Маковей).
75. Позначте безсполучникове складне речення, між предикативними частинами якого ставиться тире (розділові знаки пропущено).
- А Багато квіток подібні до небесних зірок їхні пелюстки розходяться урізнобіч як промінці від золотої серединки (І. Камінець).
- Б Глянь моя мила зорі повисли над Дніпром (П. Тичина).
- В Є у людини щось від птиці збирається в незвіданий політ (Л. Забашта).
- Г Стихла пісня тихо стало над степом (В. Сосюра).
76. Позначте безсполучникове складне речення, між предикативними частинами якого ставиться двокрапка (розділові знаки пропущено).
- А Небо з морем обнялось море в небі розлилось (О. Олесь).
- Б Говорить шовком вишиває (Народна творчість).
- В Любіть красу своєї мови звучання слів і запах слів це квітка ніжна і чудова кохання батьківських степів (П. Масенко).
- Г Ой майнули білі коні тільки в'ються гриви тільки курява лягає на зелені ниви (В. Симоненко).

77. Позначте безсполучникове складне речення, між предикативними частинами якого ставиться двокрапка (розділові знаки пропущено).
- А Умовк кобзар сумуючи щось руки не грають (Т. Шевченко).
 - Б Ясно бачиш мету легше до неї йти (Народна творчість).
 - В У товаристві лад усяк тому радіє (Л. Глібов).
 - Г Журавлі бринять дзвінкоголосі їх кличе даль прозоро-вітрова (А. Малишко).
78. Позначте речення, що відповідає такій характеристиці: складно-підрядне речення з однорідною підрядністю:
- А Не поет, хто забуває про страшні народні рани, щоб собі на вільні руки золоті надіть кайдани (Леся Українка).
 - Б Маковейчику просторно і легко на серці, бо сонця так багато, що небо аж побіліло (О. Гончар).
 - В Михайло знав, що рух німецьких танків припиниться тоді, коли один-два з них запалають.
 - Г Як тільки смеркне і зоряне небо щільно укриє землю, далекий обрій враз розцвітає співом (М. Коцюбинський).
 - Ґ Алі помагав, хоч часом, коли хазяїн забалакувався з покупцями, він позирав на незнайоме село (М. Коцюбинський).
79. Позначте складнопідрядне речення з неоднорідною (паралельною) супідрядністю:
- А Я в людей не проситиму сили, я нікого в житті не просила, як не просять гранітні схили, щоб у спеку дощі їх зросили (Л. Костенко).
 - Б Бо пам'ятайте, що на цій планеті, відколи сотворив її пан Бог, ще не було епохи для поетів, але були поети для епох (Л. Костенко).
 - В Було це десь там, біля Таврії, в степах, де гнеться ковила, де обрій піниться отарою... (Л. Костенко).
 - Г Голубіє земля, оповита прозорим серпанком, хвилі кидає в берег море важке і зелене (О. Ольжич).
 - Ґ І десь в ті дні, несміло, випадково, хоч я вже й пісню склала не одну, печаль моя торкнула вперше слова, як той кобзар торкнув її струну (Л. Костенко).
80. Позначте речення, що відповідає такій характеристиці: складне речення з різними видами зв'язку (сполучниковим і безсполучниковим):
- А Хоч і втомилася Леся з дороги, але після обіду пішла з Маргаритою, старшою дочкою Комарових, гуляти містом: старовинне, воно мало багато привабливих куточків (М. Олійник).
 - Б Коли вони поминули ставок, де заспокійливо й сонно сюсюкали гуси, й увійшли в левади з рясними кущами калини понад стежкою – туманна сугінь густіш їх обгорнула вогкістю й холодом (М. Івченко).

- В Куди він літає, що його радує і що смутить – нічого про це матері не відомо (О. Гончар).
- Г А з неба місяць так і сяє; і над водою, і над гаєм, кругом, як в усі, все мовчить (Т. Шевченко).
- Г Пора була весняна, раніше сонце так любо світило, не пекло, а гріло; поля зеленіли, як рута... (Панас Мирний).

81. Позначте складнопідрядне речення з послідовною підрядністю:

- А Небесна долина з небесної сині небесно благає шовкову траву, щоб та нашептала скорботній людині, що вічність впадає в журбу світову (Г. Чубач).
- Б А коли ллють дзвін, то пускають по світах якусь поголоску, Аби дзвони були голосними (С. Пушик).
- В А доки мову маєш, ти людина, що може пісню волі завести (Д. Павличко).
- Г Я тут живу. На добрій цій землі, де йдуть дощі і дозріває колос, де білим цвітом облітають дні і став піснями мій жіночий голос (Г. Чубач).
- Г Коли однієї бурної ночі налетів дужий шквал і море почало в гніві битись під нею, скеля вже не витримала (О. Ольжич).

82. Позначте речення, що відповідає такій характеристиці: *складне речення з різними видами зв'язку (сполучниковим і безсполучниковим)*:

- А Демократія тим і добра, що при ній не держава будує людину, а людина будує державу і саму себе (Л Костенко).
- Б Пігмей бажа високим бути на зріст, порядним хоче виглядати злодій, завжди злочинець – на ділах добродій (Д. Павличко).
- В Преславне українське слово звучить у серці у моїм, бо мова – хліб, а не полова: я чув її із уст батьків (Г. Позняк).
- Г Шануймося, бо одна у нас усіх Україна й життя у кожного одне! (Б. Гірський).
- Г Ніколи я не знав, як тяжко жить без солов'я, що в пісні аж тремтить тільцем своїм маленьким (М. Рильський).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис: підручник / І. Р. Вихованець. – К.: Либідь, 1993. – 368 с.
2. Доленко М. Т. Сучасна українська мова: навч. посібник / М. Т. Доленко, І. І. Дацюк, А. Г. Кващук. – 3-тє вид., перероб. й допов. – К.: Вища шк., 1987. – 352 с.
3. Лінгвістичний аналіз. Практикум: навч. посібник / [М. І. Калько, Г. І. Мартинова, Г. Р. Передрій та ін.]; за ред. Г. Р. Передрій. – К.: Академія, 2005. – 256 с.
4. Сучасна українська літературна мова: підручник / [М. Я. Плющ, С. П. Бевзенко, Н. Я. Припас та ін.]; за ред. М. Я. Плющ. – К.: Вища шк., 1994. – 414 с.
5. Сучасна українська літературна мова. Синтаксис: підручник / [О. М. Григор'єв, С. Є. Долман, Ю. В. Лисенко та ін.]; за ред. О. Д. Пономаріва. – К.: Либідь, 1994. – 256 с.
6. Шкуратяна Н. Г. Сучасна українська літературна мова: навч. посібник / Н. Г. Шкуратяна, С. В. Шевчук. – К.: Літера, 2000. – 688 с.
7. Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови: підручник / К. Ф. Шульжук. – К.: Академія, 2004. – 408 с.
8. Ющук І. П. Українська мова: підручник / І. П. Ющук. – К.: Либідь, 2004. – 640 с.

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	3
СКЛАДНЕ РЕЧЕННЯ	4
Складносурядне речення	6
Типи складносурядних речень	8
Розділові знаки в складносурядних реченнях	11
Складнопірядне речення	13
Розрізнення сполучників і сполучних слів.....	14
Структурно-семантична класифікація складнопірядних речень	16
Складнопірядне речення з однорідною супірядністю	27
Складнопірядне речення з неоднорідною супірядністю....	28
Складнопірядне речення з послідовною (ступеневою) пірядністю.....	30
Складнопірядне речення з кількома пірядними мішаного типу (контаміноване)	31
Розділові знаки в складнопірядних реченнях.....	34
Безсполучникове складне речення	37
Безсполучникові складні речення з однотипними частинами.....	38
Безсполучникові складні речення з різнотипними частинами.....	39
Розділові знаки в складному безсполучниковому реченні.....	40
Багатокомпонентне складне речення	42
Зразки розбору багатокомпонентного складного речення з різними типами зв'язку.....	42
Зразок повного синтаксичного розбору складної синтаксичної конструкції.....	44
РЕЧЕННЯ ДЛЯ СИНТАКСИЧНОГО РОЗБОРУ	47
ТЕСТИ	56
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	78

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНЕ ВИДАННЯ

Райська Любов Григорівна

СКЛАДНЕ РЕЧЕННЯ

Навчально-методичний посібник

Технічний редактор **О. І. Полковник**

Комп'ютерний набір,
верстка та макетування **О. І. Полковник**

*Свідоцтво про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації
серія КВ № 17500-6250 ПР від 16.11.2010 р.*

Підписано до друку 28.02.2013 р. Формат 60×90 1/16.
Папір офсетний. Друк на різнографі.
Ум. друк. арк. 4,65. Обл.-вид. 2,64.
Наклад 100 прим. Зам. № 659.
Редакційно-видавничий відділ ЧНПУ імені Т. Г. Шевченка.
14013, м. Чернігів, вул. Гетьмана Полуботка, 53, к. 208.
тел. 65-17-99. Chnpu.tipograf@gmail.com